

ПРОБОЄМ

МІсячник культури

Зміст:

О. Лятурниська: Ярило	65
І. Ірлявський: Весна	65
О. Ольжич: Яблуня на горі, Алябастер . .	67
О. Олесь: На провесні	67
К. Білецька: Чотири Броди	72
І. Деледда: Ворог дерев	75
Е. Маланюк: Начерк культурного процесу на українських веялях	81
С. Николишин: Українська советська проза	94
Д. Кардаш: Весняні ігрища молоді	104
В. Панченко-Юревич: Країна XIX. стор.	106
С. П.: Архітектура на Рад. Україні	119
Рецензії	122
Хроніка	126

ЛЮТИЙ

Число 2 (91)

РІЧНИК VIII.

ПРАГА 1941

ЦІНА 1— RM

„ПРОБОЕМ“

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ

Основник: Др. Степан Росоха

Видавець: Федір Гайович

Відпов. редактор: Іван Рошко

Редакція: Колегія

„ПРОБОЕМ“

виходить кінцем кожного місяця. — Редакція застерігає собі право рукоописи виправляти та скрочувати. — Невикористані рукописи редакція повертає тільки по надісланні марок на поворот. — Передплата в Протектораті Чехія й Морава 100— К на рік, на чверть року 25— К. — В Німеччині річно 12— RM, четвертьрічно 3— RM, за границею 120— K, або іхня рівновартість. — Число конта Поштової Шадиці в Празі 201.699., в Німеччині Postscheckkonto Nr. 122.124 Berlin, Zeitschrift „NASTUP“ in Prag; в Іен. Губерн.: P. Sch. A. Warschau Nr. 10.020 „Nastup“ Zeitschrift in Prag.

„PROBOJEM“

měsíčník kultury, vychází koncem každého měsíce. — Vy-
davatel: Fedir Hajovyč. — Odovědný redaktor: Ivan
Roško, Praha XIV, Lumírova 1. — Novinová sázba povo-
lena ředitelstvím pošt v Praze, čís. 162.545-III a 1939. —
Dohledací poštovní úřad Praha 8. — Adresa redakce a ad-
ministrace: Praha III, Josefská 2/II. — Tiskne knihtiskárna
Jana Andreesky vd., Praha XII, Bělehradská tř. 10.

Всяке листування й матеріали просимо слати на адресу:

„PROBOJEM“, Praha XIV-65, pošt. schránka 3.

О. ЛЯТУРИНСЬКА

238012

Ярило

Теплінь! Теплінь!
 Пречисте небо заснідо.
 На плечі авсивши чекмінь,
 шляхом безжурно йде Ярило.
 Дух димляний
 від пари тмяно, яро грає,
 сchezав сніг з озимини,
 там преться туга житяная.
 Ярило йде.
 Куди ступне — підніме зело.
 Куди погляне — квіт цвіте.
 Ярило йде навпрост весело.
 Врочистая
 красо дівоцька, з неба брами
 впади росою чистою,
 злети прозорими дощами!
 Поля, родіть!
 Ліси, співайте! Аж над беріг
 вам сонця і води політь,
 вам пригоршні кільчастих зерен.

ІВАН ІРЛЯВСЬКИЙ

Весна*)

Орали землю під Молодиною,
 а навколо блищала царина.
 На південь вітер ніс хмарин завої
 тяжкі, розжарені.
 Стирали піт з чола і батько й братик,
 і я, як біг за ними нивою,
 і в борозні мицулі весни тратив,
 на плуг задивлений.
 Снувалися думки про хліб і зерно,
 що виросте із цеї зелені,
 що нею лан, куди ся не обернеш,
 ущерть застелений.
 На скиби, що лягали, наче хвилі,
 наш падав зір, до їх зачарований,

*) Із збірки „Вересень“.

і чули відгомони ми на милі
ключів розгублених.
Щодня яскравіш розширяєся обрій,
чутіш шумів луг косовицею.
В обід — приходила бабуся добра
із паланіцею.
І ми сідали, втомлені, та раді,
біля криниці там погожої,
щоб зісти хліб, напитись із свічада
води хорошої.
І знов орали, а в ліску зузуля
числила нам роки куваннями,
та іноді леміш — виразно чули —
змагався з каменем.

— — — — —
З Великодня, що у дитинстві, мила,
яснів мені близькою казкою,
я виніс стільки споминів премилих
наповненою чашкою.
Пригадую — в садку його стрічали
увечері ми калаталами,
і бігли на дорогу, бистро мчали
в село відалене.
В селі було так таємничо рушно,
село не спало, а дивилося
до зір, на небо, на події сущі,
які й не снилися.
Богнем займалися і вежі й бані
церков, і двінтар із суніцями,
де розбивали ми у буднях дзбани
з мутними лицями.
Палали ватри, кликали до себе
старих і молодих задуманих,
і ніч була, немов в таємнім небі,
ясна, полум'яна.
Шукав в ній кожний первісток любовні
і щастя-циті під млою й зорями,
а я ловив утрачені розмови,
на провесні говорені.
А я ловив, бо вірив, що воскреснуть
з піснями урочисто-тихими,
розмови з мамою про перші весни,
теплом надихані.

— — — — —

О. ОЛЬЖИЧ

Яблуня на горі

Над кручкою, за садом, на горі
Розквітла яблуня. Іди, тебе немає.
Здалека азотою котять дзвонарі
І вітер тихо квіти колихає.

Тебе немає. На траві прибитій
Не буде видко сліду ні на мить,
Як станеш ти углядіти крізь вітри
Густу, глибоку і мягку блакить.

Алябастер

Незнаний майстер давньої Еллади
Різьбив її, коринянку з села,
І голову оббиту одягла
Назавжди сила лагоди й принади.

І дивно знати: десь тепер схиляє
Чоло спокійне дівчина жива,
І світло, що на голову сплива,
Крізь білий мармур щери проступає.

О. ОЛЕСЬ

На провесні

(Пролог до «Свята Весни»)

К. Б.

Лісова галина. Намети снігу. В далені село.

Особи:

Зіма, стара, розпушльна баба в білому убрани.

Мороз, жвавий, непосидючий дідок. Все його убрання переливається різноманітними іскрами.

Метелиця, молода жінка, начо в голови до піг обопільта цуком.

Вітер Північний, — виглядає як суворий лицар в крижанім панцирі, з срібними крилами.

Вітер Південний, в зеленім вінку з жовто-гарячими крилами.

Мороз (біжить, бути себе руками, наче гріючись, і прихекуячи. Несподівано наткнувся на Зіму, що спала під наметом. Обидва майже разом злякано скрикують).

Мороз: Хто там? Ой, лишенько! Зімонько! Ти?!

(подає руку)

Зіма: Доброго ранку!... Ой, тиснеш! Пусти!
Стала стара я, вуали на пучках...

Боляче, годі! Не тисни ж бо так!

Мороз: Ну, що чувати? А я цілу ніч
Майже не спав...

Зіма: А чому ж ти не спиш?

Мороз: Вчора на горах потік я зустрів...
Ллеться собі у долину з верхів!
Стій, собі думаю: пісню твою
Разом з тобою в ланцюг закую.
Щоб же ти думала?.. Довго вночі
Марно стояв я, ланцюг қуючи...

Зіма: А заморозив?

Мороз: Скував, хоч напів...
Врешті застиг, побілів, занімів.

Зіма: Ти все веселий; турботи — струмки!
В мене ж сумні, признаюся, думки.
Третю вже ніч неспокійно я сплю,
Все щось недобре, страшне відчуя...
Чую непевні якісь голоси...

Часом ворується ніби ліси.
Тільки засну, а льоди наче трісь!

Мороз: Чорні думки, наче пявки впійлись.
Темні думки і примари жени!

Снівся й мені колись привид весни.
Я обернувся і на його дмухнув, —

Привид, ошпарений наче, чкурнув.
Дякую: трохи розважлив мене...

Може у мене цей сум і мине...
Може це пройде... Не знаю, чомусь
Я чогось наче чи жду, чи боюсь.
Стій, ось послухай! Неначе здаля
Хтось непідомний комусь промовля.

(Зіма злякано бере за руку Мороза і обидва прислухаються).

Голос: Сонечку, сонечку!... Сили нема...

Змучила вкрай мене люта зіма!

Кров заморозила, груди здавила,
Дихати нічим вже, жити несила.

Сонечку, сонечку, зглянься, всміхнись,
Так як мені усміхалось колись...

Мороз: Пусте! Прокинулась земля

І щось запросоння розмовля...

На бік повернеться, на спину,
І знов на голову перину!

Ха, ха! ха, ха! Й тисне груди!..
Ще не таке, чекай лиш, буде!
Все заморожу я! Ха-ха!
Менш буде лиха і гріха!

Зіма: Правду ти кажеш, Морозе, бігме.
Мороз: Може ще й Вітер північний подме!
Зіма: Друже! Над тебе нікого нема!
Мороз: Справді: без тебе й зіма — не зіма.
Снігу, метелиці в хмари проси,
Снігом, як пухом, накрій гори, ліси,
Я потім алегка навколо дмухну, —
В тищу і спокій усе оберну.
Будеш ти спати і вдень, і вночі...
Стану на варті я, сонця ждучи...
Тільки що гляне, — тебе розбужу,
Хмарам укрити весь світ накажу,
Викличу хуту... Хвилина міне,
Й знову все солодко й тихо засне.

Зіма: Мило ти кажеш, та серце болить,
Чую: потік під снігами шумить,
Корінь ворушиться... Враз дс-не-де
Пташечка пісню якусь заведе...
Сніг почорніє... чому і чого —
Як ти спитаєш глухого його?

Мороз: Все це дурниці. Побачиш, — дмухну:
В камінь коріння й пташок оберну!
Зіма: Люде... ой, люде для мене страшні...
Мороз: Люде бували і будуть смішні!
Зіма: Ім усе мало: сидігть по хатах,
Гріються, сплять на мягких подушках...
Бачиш: ім хочеться сонця, тепла,
Щоб зеленіли степи і поля,
Щоб вечорами дзвеніли пісні,
Сяли о півночі зорі яспі.

Мороз: Люде! Що люде?! Ось, зараз дмухну
І їх усіх у кутки заїжу!
Зіма: Я їх боюсь... Ворожбити вони.
Щось поворожжать, — і крок до весни!
Сонце пригріє, адригнутися сніги,
Жваві струмки потечуть навколо,
Звідкись пташки защебечуть в кущах...
Глянеш навколо — розпука і жах!
Тільки тікати...

Мороз: Не штука втекти!..
Зіма: Завжди тікаєш попереду ти...
Мороз: О, засніжило! Метелиця йде,
Знову нам снігу горби намете!

(Крутічись і розсипаючи з рукавів сніг вбігає Метелиця).

- Метелиця:** А, добриден! Я й не бачу,
Що тут бесіда іде...
А я ледве що не плачу...
Ломить спину щось неінache,
В вухах щось шумить, гуде...
Чи не пахне вам весною?
- Мороз:** Хай заляхне! До двобою!
Вже не першина мені!
Хай лише ногою стане,
Закую її в кайдани
В нерухомі, крижані.
- Зіма:** Не хвались! Торік хвалився...
Що Й казати: добре бився,
А подув південний вітер,
Трохи сонце припекло, —
І, нема де правди діти,
По тобі аж загуло!..
Ляж на півночі спинився,
Ледве дихав, з ніг валився...
Ні, нема надій на тебе, —
Коли сонце гляне з неба,
Вже даремна боротьба.
- Мороз:** А Метелиця хіба
Не закріє неба снігом?!
Як закрутиться, забіга,
Як струсне квітки з вишень,
В ніч оберне білий день.
- Метелиця:** Як підкину я перину,
Подушки як розпушу,
Наче зграю лебедину,
Понад озером пущу.
Не мине мала хвилина, —
Віда зграя лебедини
Закружляє, замете,
В сітку піря й пух сплете,
Наче білий невод кине
І занурить у глибини,
Де розводами рибки
Водять день і ніч танки.
Ой, у літі я не спала:
На озерах, на ставках
Піря, пух легкий збирала
Та ховала в схованках.
Знала: стану я в негоді
Вам колись усім в пригоді.
Ой, голубонько моя!
- Зіма:** Віла - Сіла, ік і и,
Знаю — ти одна не зрадиш
І Весну іти однадиш.

(Метелиця розчулена утирає рукавом слізки).

Зіма: Зворушилась... бачиш: слізки,
Куди ж дивишся, Морозе?!

Метелиця: Зворушила ти мене...

Зіма: Заспокойся: він дмухне...
(до Мороза): Чом, як пень, стойш? Не бачиш,
Що вона слізами плаче?

Мороз (дмухає).

Зіма: Не бере! Із неї капле!!
Чи весною вже не пахне?!

Мороз: Що таке?! Немає духу,
Груди стисло... як в задуху...

Зіма: Бач, хвалько, казав, хвалився,
А прийшло — де запал дівся?!.
Я заневірилась до краю...

Метелиця: Йшла б кудись, та сил не маю.
Лихо! Чуєте, — шумить...
Це Південний десь летить!

Мороз: Ой, Морозику, подми!...

Зіма: Все зробив би для Зіми, —
Коли ж сил немає, духу...
Клич на поміч Завірюху,
Клич Північного мерцій,

Зви з Південним на двобій!

Мороз (гукає): Вітре Півночі, рятуй!
Завірюхо, затанцюй!
Покажи, що нам Весна
Не була й не є страшна!

(Метелиця шалено танцює, летить сніг. Мороз бігає, крутиться
біля Метелиці. Зіма приплескує і пританцює).

Метелиця: Сил немає... Ллеться піт...
І в очах чорніє світ. (Падає).

(Із свистом, виттям, в крижаному убраниі прилітає Північний
Вітер і підсидає оберемок снігу. Майже одночасно з'являється
Південний Вітер. Зустрівшись поглядами, сразу вступають в бо-
ротьбу. Південний Вітер за хвилину кидає Північного і наступає
ногою на його груди).

Зіма (бесило до Південного):
Звідки, звідки ти враз
Опинився серед нас?

Півд. Вітер: Я сюди прилетів
Із південних країв,
Вістку любу, ясну
Я приніс про Весну.

Мороз: Ой, пече! Хоч вмірай,
Або в безвість тікай!..

(до Зіми): Ти лишишся сама?..
Зіма: Я б втекла: сил нема!

(Мороз тікає).

Хор пташок (адалека):

Веснонько, веснонько, швидче сюди!
Сонечко красне, тепло приведи.
Все тебе, Веснонько, жде навколо,
Рве на собі крижані ланцюги.
Чуєш — як стогнуть під снігом квітки?
Чуєш — як рвуться на волю струмки?
Ніженька б тільки ступила твоя, —
Радісно збудиться ціла земля.
Півд. Вітер: Пропівайте, пташки! Щебечіть, щебечіть,
А я мушу, вістун, далі й далі летіть,
Облетіти степи і річки і гаї,
Щоб будились зі сну, щоб чекали їх.
Я й на села лечу, і у кожнім селі
Будуть ждати Весну і старі, і малі.
(Розправляє крила і зникає).

Зіма:

Сама липшилась... ані духу!...
Жива ти, сестро, Завірюхо?
Мовчить. Скінчилась її танок...
Ну, що ж!.. умрем з тобою вдвох...
Розтало серце... Мякне тіло...
На чорний вугіль почорніло.
(Здаля чути веснянку). (Завіса).

2-га картина: Та ж галіва, але весняна, розвита. Дівчата співають веснянки, гайки.

К. БІЛЕЦЬКА

Чотири Броди

(Веснянка)

Розлилися води на чотири броди,
Гей, дівки, весна красна!
У першому броді соловей щебече, зілля зелененьке,
У другому броді сопілочка грає,
У третьому броді коничок заржав,
В четвертому броді дівчинонька плаче.
Соловейко щебече, садки розливав,
Сопілочка грає, в улицю скликав,
Коничок заржав, він доріжечку почув,
Дівчинонька плаче, за нелюба йдучи.

ПЕРШИЙ БРІД.

»У першому броді соловей щебече, зілля зелененьке!<«
Садок спускається аж до річки, а на другому березі верби. Вечір білий, білий, як крило білого голуба, і дівчина дивиться крізь

це крило на стежку, що збігає садком до річки, іде там десь під водою і виринає по той бік, а кінчається десь на обрії в полях.

Чого цей вечір такий, ніби вишині обтрусили свої пелюстки па исбо. Вони, такі трохи голубі і трохи рожеві, осіли там, наче на воду один біля одного. Адже ж небо зовсім без хмар, таке молочне і чисте.

Земля місцями високла, і сонце посипало було її паленою глиною, потім затекло за обрій, а зосталися лише вогкі і сухі плями, це на стежках, на тих стежках, де недавно дівчина ступила бosoю ногою і здивувалася, що земля така тепла. Не скрізь земля бура і кострубата. Там під вишнями і яблунями виклонула зелена трава.

Притулилася до стіни. Така тепла стіна — сонце цілий день світило на неї. І дівчина після праці біля землі вільно відкинула руки, ще з слідами глини, за голову, і так стояла. Міняла свою барву, як плесо, що відбиває в собі небо і очерети. Квіти на деревах стали густі, а вечір піднімався з землі, прижмуривши очі. Марія стала прозора, як мля. Дивилася в гущавину, а там діялося щось зачароване: самі від себе розплющувалися пелюстки, було їх так багато, що сливали всі разом, самі від себе відривалися і падали на землю. Між всім цим пурхав спів соловейка. Він будив яблуні і вишні. Будив дівчину.

Вечором чесала довгі коси, а на руки і на землю впало кілька білих пелюстків.

»Соловейко п'єбече, садки розвиває.«

ДРУГИЙ БРІД.

»Сопілочка грає, в улицю скликає.«

Село стояло над річкою, так, як би провожало її.

Там за кладовищем просторо і зелено і рясно усмішок і співів. Там за кладовищем низький беріг, туди сходяться всі дівчата прати й білити рушники, там на березі завжди горить вогнище під Івана Купала, а тепер, на Великден, зібралися водити веснянки. Задихалися від почуття, що можуть умаляти коси квітками, що можуть без свиток, у білих рукавах зустріти весну танцями і співами.

Вела перед, зашлітала Кривого танцю, шугала під сонцем, як ластівка, давала почин кожній грі й дивувалася, що на кожну пісню, яку вона затягала, відзвивалася сопілка, десь від річки, від броду, зпід каменю, із-за верб.

Парубки стояли гуртом збоку і все зачіпалися; такі сильні вони і плечисті. Але хто то, хто це там над річкою? Звернула, повела дівчат, так, ніби іспароком, але раптово закрила обличчя рукавом і круто побігла назад; раптом відчула, як у слід застигла пара очей, й сопілка заплутала в її волосся гайвку.

Ішід вечір пішла по воду, пішла до цього броду, тут чистіша вода, протікає поміж каміння й легше її дістати, стоячи на високому камені над самою бистриною.

І коли так схилилася, почула за спиною:

— Дівчино, дай, помогу тобі!

За поясом сопілка, а руки міцні й гарні. Коли набирає воду, чуб наїз на очі; він струснув головою і глянув просто увічі.

— Спасибі, — шепнула.

— Чи вийдеш завтра на вулицю?

Нічого не відповіла, стрибнула з каменя на берег й аж дома тихесенько сказала: «Вийду».

»Сопілочка грає, в улицю скликає.«

ТРЕТИЙ БРІД.

»У третьому броді коничок заржал.«

Весна поступила, хліби піднялися і зацвіли. Річка стала про-зорю і спокійною, видніло дно — пісок.

Брід заріс густою зеленню, ним мало хто переходив, був далеко за селом, і лише гості з Запоріжжя часом пускали ним коней, навідуючись у село.

А в селі був рух, такий скритий і непомітний, але продував кожну хатину, як весняний подув проплітається між гілками. Старі шаблі, що були поржавілі, блістіли в руках у парубків, що сибиралися па Низ. Найкращі коні з табунів стоять на подвірях на припоні і чекають вершників. Матері й батьки виражаютъ своїх синів у далеку дорогу...

Коло зеленого броду в зелених кущах червоніло дві квітки, а недалеко коник попасався.

Це й був день, що мав прийти; дівчина його так собі не уявляла, такий звичайний, як всі другі, але сповнений чогось такого величного і сильного, що здається ні небо, ні земля не витримають, прогиутуться, простеляться під копитами найкращих коней із усіх табунів і найсміливіших козаків із цілого світу.

— Наспів уже час, треба рушати, прощай.

Дивилась на нього й хотіла просити, щоб ще заграв, ще один однісенький раз заграв, оту гайку, що нею викликав й на вулицю до броду. За поясом не було сопілки, висіла припята шабля.

— Чи ж вернешся? Чи хоч подаси вістку?

— Вернуся, дівчино, прибуду просто сюди і вже не розлучимося.

— Чи ж не забудеш мене, чи згадуватимеш часто?

Кінь довго заржал і кинувся вбік.

— Уже. Товариші надіжджають, прощай.

— Прощай...

... Одступила в кущі й дивилася на воду. Тудою проїхав, там вихопився на берег, а далі, не видно. Перебігла брід і стала на тому боці в зеленій траві по пояс і в сонячному повітрі від пояса... Там далеко гойдалися червоні й сині квітки, відпливали, зменшувалися, кілька зникло, потім ще кілька, зосталася лише одна — червоно-і дівчина відчула в собі щось подібне. як тоді, коли вперше почула сопілку біля броду.

»Коничок заржал, він доріжечку почун.«

ЧЕТВЕРТИЙ БРІД.

»В четвертому броді дівчиночка плаче.«

— Подав вістку, такої другої не подасть. Схилилася на руки й дивилася у воду, як процільває осіннє жовте листя.

І як вона сюди попала? Ішла, йшла понад річкою й зайдла. Де це вона? Тут ніколи не була. Так сумно тут й вогко. Туди, до того броду не ходила, там вода зразу ж змила його слід, тільки встиг ступити на другий бік.

Мати присилувала за нелюба, а милий десь в степу лежить, навіть не прикритий китайкою, і хустина над ним не має.

А ще так недавно на всіх листках бреніла його сопілка. Щовечора ходила слухати, і раптом стихло... Листя зівяло й опало...

Заломила пальці. Встала й пішла по листю... — А вдома жде молодий.

»Дівчиночка плаче, за нелюба йдучи.«

ГРАЦІЯ ДЕЛЕДДА

Ворог дерев

В гордовитому сардинському селі Оруне, положеному на вершку гори та славному своїми сварами, жили два приятелі, один бідний, а другий заможний.

Бідний звався Мартін Селік, а прозивали його Гук Рушниці, мабуть тому, що дуже часто вживає він ці два слова в размові. Позатим він, зрештою, не виявляв ніяких хижих інстинктів, а рушниці навіть і не вживає, бо не мав за що ані купити її, ані потрібного на неї дозволу. Обробляв землю, сіяв багато зерна, був молодий, здоровий, румяний, з чорними очима, понурого та недовірливого погляду.

А Сарваторе Якоббе, заможний, був певначє дрібний поміщик, вдягнений у народню ношу, але з оксамитною курткою. Мав панські риси обличчя, а коли подорожував, носив плащ у накидку на грубім шнурку з чорного шовку. Мав худобу, коней, собак, двох наймитів і великий шмат землі, засаджений щепленими й дикими оливами; мав гарну сестру й був зарозумілий.

Всі казали:

— Мартін Селікс пишниться, що товарищує з Сарваторе Якоббе. Може він думає, що той видасть за нього сестру!

Але Гук Рушниці зовсім не думав про це. Робив цінні послуги приятелеві; нераз, коли цей був у Нуоро за справами, або був дуже зайнятий виборами, Мартін ішов до кошари, глядів, щоб пастух сповняв свою повинність, щоб усе йшло добре, і погоджував ще всякі інші дрібні діла. Нé вважав це за ніяке поширення, хоч гарна Паска й дивилася на нього майже як на наймита та часто його висмівала.

Жінки в Оруні гарні, горді, химерні, дотепні, обдаровані від природи живим розумом, чудово говорять мовою палкою, дотепною, повною фантастичних образів; люблять удавати захоплення, злість, здивування; носять вишиті сорочки й жовті корсетки; іхні очі глибокі й темні, як ніч. Радо танцюють, сидять східнім звичаєм на долівці й скликають із небес жахливі помсти за земні зневаги.

Батько Паски й Сарватора, наприклад, умер у вязниці, засуджений, хай Бог буде йому милостив, за вбивство. Діти, розуміється, запевняли, що він невинний, — і Паска щороку в річницю смерти, заводила похоронне голосіння, плакала, зривала з голови чепець та співала, імпровізуючи, похоронні пісні; крім того посилала один скудо Вальвердській Матері Божій, щоб вона жахливо покарала тих, що брехливим свідченням причинилися до засуду покійного.

Паска, як і брат, була честолюбива й зарозуміла. Як водиться в тому краю, її ще дитиною заручили з чоловіком, однаково багатим як і старим. Але суджений збіднів, і лукава дівчина не хотіла більше й чути про весілля. Тепер хто зна, про що вона мріяла, коли сиділа на запятках на близкучій долівці церкви, тихо ворушачи гранатові вуста та вдивляючись своїми великими очима кудись високо, поміж немудрі фрески церковного склепіння.

Вона була висока й гнучка, з твердо вирізбленим профілем. Здавалась Мадонною з бронзи. Найбагатші мужчини боялись залишатись до неї: то ж легко собі узвити, чи міг Мартін Селікс відважитися глянути її в обличчя. Він цього не казав, але вона йому була навіть чи не антипатична. Як усі заможні жінки цього села скотарів, Паска майстерно робила сирки, масло, »сас табед-дас«, »косиці« й багато інших речей, що їх виліплюють з грітого на вогні коровячого сира. То ж одного дня Мартін застав її, як вона, сидячки на землі, біля вогнища, робила сирки. Він мовчкни дивився на неї деякий час, покашлював та відкашлювався, а потім, не знаючи, що сказати, почав критикувати спосіб, в який вона викінчувала сирки — вирізуваючи на них курчат та зайчиків.

— Та що ви там! Вріжте його так та отак, і не марнуйте часу з цими дурницями, бо й так усе ажують! — сказав.

Вона почервоніла та гордо відповіла:

— Що ви на цьому розумієтесь? А, так!... Масте досвід з ваших власних сирів!

Тепер прийшла черга почервоніти Мартінові. Цими словами Паска дорікала йому його біdnість.

— Гук Рушниці! — вигукнув він про себе. — як мені ще раз скаже таке, далебі, побю немилосердно!...

І пішов геть ображений та засоромлений.

* * *

Прийшов час, що Сарваторе надумався щедрити дикі та постарілі оливи в своїй неплеканій від якогось часу загороді. Хотів

зробити з неї гарний маєток. Вона лежала в долині Ізаллі, при березі річки, в незвичайно родючому й мальовничому місці.

Сарваторе перевів справу в той святочний спосіб, що то во-диться у господарів нуорезького краю при щепленні дерев. Запросив усіх своїх приятелів - селян та найкращих щепільників. Всі працювали задурно, але зате мали перед собою чудовий день, заповнений співом та обильним частвуанням: скоріше, ніж робочий день, було це буколічне свято у подвійному зміслі цього слова. Пастухи бо теж приймають участь у цій церемонії; і латинський поет, — як би такий ще існував, — міг би написати про неї ча-рівну екльогу.

В умовлений день усі приятелі Сарваторе Якоббе прибули до загороди, верхи, з жінками за спиною. Прибули теж пастухи го-сподаря зі ще живими вівцями, що смішно були привязані до сідел, і зі свіжим сиром у бесагах.

Скоро запалали вогні під старими сірими оливами. І дим під-нісся святочними стовпами в темносині висоти.

Травень сміявся в долині: коні паслися в височенній траві, в далині хвилювало сріблясто жито, олеандри схилили до зелених вод річки китиці своїх матово-коралевих пупянок. Вітерець при-носив теплі пахощі.

Пастухи займались усім потрохи. Відкрили кілька вуликів та вибрали мед, теплий і жовтий, наче плинне золото. Зарізали овець, стягали з них шкіру, що синувата від рожевого облупленого мяса; пекли в гарячому попелі ковбаси з крові й смажили мясо на довгих дерев'яних рожнах, сміялись та жар-тували з жінками, що їм помогали.

Паска, розуміється, була королевою свята. Інші жінки, що оточували її наче челядниці, не давали їй нічого робити; вона головувала на святі, і її висока візантійська постать то тут, то там колисалась, наче тонка очеретина на річці.

Селяни розійшлися по цілій загороді й уважно, майже побожно, пилили покручені оливні дички та старі оліви. Петро Марія Пінедда, славний щепільник, ходив від одного гуртка до другого та приглядався праці своїми сірими, недобрими очима. Його обличчя пашіло; молода, рудава борода озолочувала йому щоки.

Затикали щепу в обрізаний, свіжий та жовтий, пень і тісно обвивали воною лозою. Потім замазували все глиною, яку гордий палець Петра Марії обмацуває, притискав її добре навколо щепи, а, нарешті, витискав на ній хреста на знак молитви за щасливий вислід щеплення.

Під кінець надягали на щепу трикутний листочек індійської фіги, шапочку для прохолоди від майбутнього, пекучого жару сонця. І так від дерева до дерева: кучеряві чуби дерев скочувались на високу кнітчасту траву, а щепільники розмовляли про розбійників, про справи, про дерева, про жінок і про бувальщину. Під-носилися високі звучні голоси в дивному співі, що був інече дикий крик душі, яка плакала, спиваючи, й відлітала ген поміж

дерева, що під ними трава густіла широкими колами свіжішої зелені; зникала в тиші долини в річці, по той бік річки. Взористі гарбузи, повні червоного вина, кружляли й усе більше розгрівали кров цих гордих чоловіків зі сліпучими зубами, в суворих, темних одягах.

Мартін Селікс помагав усім; сміявся, показуючи всі свої густі зуби, здавався щасливий: був наче головний наглядач у Сарваторе, що сам не робив нічого, а стояв з руками за спину та з усміхненим лицем.

Декого з гостей вражала надто пановита Селіксова поведінка: особливо Прету-Марія Пінедда часто поглядав на нього металевим, алісним поглядом.

Рудий хлопець з великими сірими недобрими очима був захочаний у Паску і був заздриений на прязнь, яку Сарваторе виявляв до Селікса. Сьогодні більше, ніж коли, його ображала верховодська понедінка Мартіна, а щоб образити Прету-Марію, вистарчав подих повітря. Вже двічі обмінялись гнівними словами про те, як обмотувати лозу. Мартін казав:

— Не треба так сильно стискати.

Другий суперечив.

Як зазила мова про Паску, в мент, коли Сарваторе віддалився, хтось сказав жартом, не без посміху:

— Видамо її за Мартіна Селікса.

— Гук Рушниці! — відповів він із гордим забліском ув очах.

— Тобі це адається неможливе?

— Гук Рушниці! — відрік тамтой. — Все можливе на цьому світі.

Мартін знизав плечима, неначе б хотів сказати: Коли б тільки я хотів...

Прету-Марія почервонів від злости, але не сказав нічого, бо ця тема занадто його пекла, а крім того він зрозумів, що це говорилось, щоб його дроцити.

— Якщо ви хитрі як орли, то я хитрий як лисиця! — подумав.

Але коротко перед обідом, не знаючи, як відновити свої залишенні до Паски, він сказав до неї з удаваною гіркістю:

— Тепер я знаю, чому мене не хочете.

— Чому, безбородий супе? — спітала вона, зволивши глянути на нього.

— Тому, що хочете побратись із Мартіном Селіксом.

Вона різко скрикнула одним із тих характеристичних покриків, що їх уміють видавати тільки жінки з Оруні.

— Хто вам це сказав?

— Він самий.

— Брехня!

— Хай мене застрілити, коли це неправда.

І переказав розмову, додавши децю зі свого.

Паска потемніла на виду й уже збиралась зірвати з голови чепець на знак пониження й злости.

Задоволений Прету-Марія просив її мовчати й не счиняти галасу; але вона, надобре розлючена, під час обіду прилюдно насміхається з Мартіна.

Гості сиділи колом на землі й іли з дерев'яних тарілок та коркових дощечок; при цькі вживали тільки гострі ножі, і більш нічого. Більше, ніж вином, заливали обід теплим медом; в ньому мачали білі скібки свіжого сира, печені сирки, салат, хліб і навіть м'ясо. Дехто смоктав вощину, висисав з неї мед та виплюював далеко пожований віск.

Веселі разомови перекидались із одного кінця товариства в другий; голосний сміх тримтів у холодку старих олив. На півночі й сході сині гори мріяли у розплінчастій синяві гарячого півдня.

Браз зникли всі веселоці: злоєща хмара налягла на веселий гурт. Паска сказала, звернувшись до Мартіна:

— Ви бачите його, графа д'Артеа, що хоче паню за жінку! Шкода, що в Оруні такої нема!

Мартін, що досі спокійно відповідав на всі ідкі жарти Паски, розлютився, — від вина він зробився палкіший і більше підзорливий, ніж був звичайно.

— Дай мені спокій, Паско, бо я тебе не чіпаюсь. Знаю добре, що я жебрак, але крашу від тебе жінку таки зможу знайти.

— Ну, певно! Хай вельвердська Божа Маті тобі помагає! Жінок, що тобі рівня, не хочеш. А хочеш... таких, як ти сам...

— А ти хто така? Тому, що маєш два сольді на витрату? Гук Рушниці! Але вважай: світ це драбина, і хто зна, чи мої сини не зможуть давати милостиню твоїм!

Паска стала червона як скарлатний рубець її спідниці. Сказала:

— Покищо можу давати милостиню я тобі!

Мартін несамовито жбурнув на землю малий бляшаний келих вина, що його тримав у руці, і непристойно вилаяв дівчину.

— Мартіне! — заревів Сарваторе.

— Тобі нема діла до мене! І нікому нема діла до мене! — кричав Мартін з позеленілими від злости очима. — Всі ви паршиві собаки! Я від тебе не залежу, Сарваторе Якоббе, і може ти залежиш більше від мене, ніж я від тебе. Я тобі нічого не винен! Не енене тобі ні хліба, ні зерна, ні грошей! А твоя сестра хай не тикає мені під ніс мою бідність. Бідність не ганьба, Сарваторе Якоббе, бідність не ганьба. Але якщо вважаєш, що моя прязьни приносить тобі нечесть, то я можу...

— Ти паній!

— То ти паній!

— Паршивий!

— Ти сам паршивий!

Досить: повстала страшна сварка, і замалім крикні панін не змішалися з вином, що розлилося по траві. Приятелі цвікали собі вічі речі, що присутнім були досі зовсім незнані; їхні чола жаріли, не знати, чи більше від злости, чи від сорому.

Жінки верещали. Біла з переляку Паска каялась своїх слів і ласкавістю намагалась тепер загасити вогонь, що його сама була запалила. І вогонь вщух; приятелі навіть, здавалось, замирілися; Мартіна, що хотів був піти геть, силоміць затримали, і він залишився. Але вже не підносив своїх понурих очей ув обличчя Сарватора. А цей тримався остроронь, щиро пригноблений неприємною подією.

Продовжували щеплення. Прету-Марія мав вигляд переможця; але й Мартін силувано посміхався від часу до часу в міру того, як значили хрестом щеплені стовбури.

* * *

Два дні опісля Мартін Селікс вибрався на прощу до святого Франциска в Ляля. Бирався під вечір, пішки, з непокритою головою. Таку дав обітницю. Ніч застала його в дорозі; тоді прочанин змінив напрям і замісць того, щоб іти до святого Франциска, пішов вділ до Ізаллі, та зачайвся між олеандрами. Шізніше, коли вже свята роса спадала з неба на засинулу природу, і вода річки тремтіла та відбивала величний таємний спокій місяця, що заходив, та запах очерету став сильніший, Гук Рушниці виконав свою страшну помсту без зброй. Позривав щепи з дерев, що йх було пощеплено з такою увагою й побожністю.

* * *

Але коли перескочив поворітъма мур, станула перед ним грізна постать; і в блідому місячному свіtlі заблищало дуло рушниці.

— Я так і знав, підлій тхоре! — гукнув Сарваторе Якоббе. — Тепер міг би забити тебе, як собаку. Але зроблю тобі щось гірше.

Троє чоловіків вийшло зза кущів.

— Ви бачили, — сказав їм Сарваторе. — Цього прочанина ми не будемо вбивати, правда? Ані не донесемо на нього, правда? Мартіне Селікс, ти будеш мені задурно служити, будеш моїм наймитом стільки тижнів, скільки ти вбив дерев.

Дивний засуд могутньо пролунав у звучній тиші мирної долини. Мартін Селікс відбув прощу; а коли вернувся, ввійшов наймитом у дім гордих Якоббе і три роки терпів свою кару на думі й тілі.

(Переклад з італійського О. Шимановської).

ЕВГЕН МАЛАНЮК

Начерк культурного процесу на українських землях

1. Коріння української культури.

Наслідком цілого сплету причин, що на них тут не зупиняється, справи, звязані з Україною, в уяві загалу є завжди овінту імлою більш або менш фантастичних легенд і пересудів.

Чи то буде політична історія Русі-України, чи просто бувальщина тієї країни, чи то буде історія культури на її теренах, чи історія духовості народу, званого нині українським, — кожен, хто відважується говорити на цю тему, почувається якби змушенім до виголошення конечних уводів чи вступів, і, що найменше, до усталення певних понять, певного словництва, що мало б впровадити первень системи в область задавнених, ніби все ще «гіперборейських» туманів.

І хоч інтересує нас тут тема далека від так званої «політики» (яка завжди зворушує і спричинює ті чи інші аберації), мусимо і тим разом торкнулися річей, що, бувши в істоті своїй елементарними і сутто апологічними, викликають, проте, у різних людей різні почування і хіть до більш або менш довгих, але завжди політично забарвлених суперечок.

Тому, не розкладаючи тут цілого апарату доходжень і доводів, обмежимось на стверджені кількох підставових вислідів до теперішніх досліджень, званих науковими.

1. Яке етнічне обличчя і яку збірну назву мала, перво, много-племінна людність, що займала широкі простори на захід і на схід від Дніпра в добах, умовно званих передісторичними, — сучасна наука не знає. Але з достатньою імовірністю, на підставі солідних археологічно-історичних досліджів, можна ствердити, що вже в часах скитських, цебто в VI. ст. перед Р. Хр. була то людність місцева, «стара — тубильча, цілком окресленого культурного характеру», а власне «осіло-хліборобського», що «мешкала в укріплених осадах і була добре обробна тим самим залізом, що ним були озброєні й наїздники Гранці».*)

Незалежно від майбутніх хвиль інвалінних племен, їх квазидержавців організацій та їх назв (кіммери, скити, сармати, готи й ін.), — людність та залишалася й надалі сама собою. Навіть значно пізніше т. зв. розселення словян — на тих теренах засад-

*). Для уникнення зайвих підозорів, так притаманних розважанням на історичні теми, воліємо цитувати не Вадима Щербаківського, визначного українського вченого, лише бувшого російського, а від 20 ти літ американського — М. Ростовцева, походженням москаля, що в своїх знаннях (ї цінних) дослідах над культурою пра-України не був вільним від тенденцій російського петербурзького імперіалізму.

Тим переконливіше віддаватимуться його твердження для національно нейтрального читальника.

ничо нічого не змінило, або змінило дуже мало. За новішими даними, власне, та місцева, тубильча і, як виникає з географії прабатьківщини словянської, прасловянська людність і стала за субстрат пізнього народу Київської Держави IX. ст. Грецькі джерела (Прокопій) подають, щоправда, для віку VI—VII. назву антів, підкреслюючи, що словяни й анти говорили однією мовою, хоч і не становили одного народу. І завжди обережний, як історик, Грушевський уважає саме антів за тогочасну до-варязьку Русь.

Геродот (V. ст. перед Р. Хр.), якого треба справедливо уважати за першого історика Української Землі, не лише раз на завжди визначив її геополітичне фатум, як поле відвічної боротьби її осілих тубильців (геогрой) з періодичними наваламиnomadів (траків, кімерів, скитів, сарматів), не лише дав докладний і пластичний опис культурно-політичних відносин цілої землі, а й залишив нам зворушливе оповідання про прощу двох «гіперборейських» дівчат в VII. ст. перед Р. Хр. з хліборобськими дарами аж на острів Долос до святинь Артеміди і Деметри.

Того роду релігійні проці підкреслюючи хліборобськість «гіперборейського», як називав Геродот, населення праукраїнської Понтіди і його зв'язок з античним святом Греції, кидають цікаве світло на глибочезну традицію хліборобсько-осілої (отже і матріархальної) людності цієї землі в періоді, коли перед тим існував там передньоазійський культ Великої Матері — Кібелі, можливо, сполучався й ніби «завузлювався» з його грецькою модифікацією — культом Деметри, щоб пізніш перейти довгі етапи від Кібелі до староруської Купали й далі до практикованого днині обжинкового ритуалу пшеничних вінків, меду й овоців, ритуалу поблагодарювати освяченого вже християнською церквою («на Спаса»)...

Ці моменти дають нам уяву про мірilo, з яким належить підходити до культових, стеже й культурних, процесів на землях України.

2. Перша історична назва, що в IX. столітті нашої ери стає наовою розногої Київської Держави й на довгі століття дас імя теперішньому українському народові, — є, майже без сумніву, скандинавського походження, скоріше династичне, аніж племінне, «варязьке» ім'я Русь.

Варто, однаке, підкреслити напоziр парадоксальний факт, що русинами на протязі немалого часу звалися виключно тієї «Русі» офіційальні носії й репрезентанти, цебто князі, достойники й твардія варязької державної організації («дружинники») у відрізнення від «словянинів» — збірної наави тубильчих племен. Маємо на те документальні дані в договорах Києва з візантійським Царгородом з 907, 912 і 945 р.р., ба навіть в кодексі законів князя Ярслейфа — Ярослава Мудрого «Правда Русьская» з першої половини XI. століття, де поняття «русин» має ще (може й спізніле вже тоді) забарвлення станове соціальне.

Отже, початково лише державно-урядове, династично бране поняття »Руси« й »русина« згодом поширюється й обіймає всі племена феодально-федеративної імперії Рюриковичів, а то літописних полян, деревлян, сіверян і дулібів, як назва державно-національна, національно-народна і, врешті, географічно-державна.

І тут характеристична річ. Київська Русь підбиває пізніші, ніби теж »слов'янські«, племена — дреговичів, радимичів, вятичів. Але короткотривала приналежність тих племен до держави Володимира Святого зовсім не означає ще їх єдності з нею ані культурно, ані етнічно, ані навіть господарчо. Отже, все те, що позоставало поза межами органічної єдності Руси й Руської Землі, хоч навіть до неї приналежало, не було »Руссю«, лише »руське«. І там не було ані русинів, ані русичів, лише, щонайбільше існувало те прикметникове поняття »русий«, яке, силово мудрої історичної інерції, до сьогоднішнього дня позостало національним самоокресленням спадкоємців колишніх екстрапуських племен — пізніших москалів, що фактично не посідають в своїй мові і свідомості нормального, речевникового національного імені й донині.

Тільки в світлі цього термінологічного епізоду можна зрозуміти дивний, на перший погляд, історичний факт — безприкладне ищення Києва року 1169, доконане північними племенами »руських« під керівництвом князя Андрія (він носив трагікомічний прикметник »боголюбський«), що походив з династії, щоправда, тієї ж, варязької, але був володарем культурно, етнічно й расово чужого Суадаля. Це про нього влучно говорить відомий російський історик Ключевський: »В особі Андрія Боголюбського вперше виступає москаль (велікарос) на історичну арену«. І дійсно, спосіб, в який племена пізнішого московського народу вперше за документами свою »єдність« з Києвом раз на завжди визначив характер відношення, мовляв, »одноплемінної« і »руської« Півночі до київсько-чорноморського русько-українського Півдня.

Коли культурне тяжіння праукраїнських земель до культурного огнища Еллади і давня приналежність культури пра-України до »понтийського культурного кругу« (В. Щербаківський) є первістим підставовим і орієнтаційним фактором культурного процесу на українських землях, то існування відвічної культурної і расової границі між московською Північчю і українським Півднем — є другим підставовим фактором не лише культурного, а й політичного процесу на тих землях.

Згодом культурно-політичне протиенство Півночі - Півдня визначить генеральну лінію історії тих земель (пізніше протиенства з близким географічним заходом — Польщею носять характер чисто політичний, навіть етичний, але майже позбавлений елементів органічного протиенства культур, хоч спорідненість чи подібність цих культур видається більш ніж проблематичною, саме завдяки приналежності пра-української культури до елліністичного »понтийського круга«, і, взагалі, »південності« й).

3. І ото в славнозвіснім старокиївськім літопису XII. століття (Повість временних літ...) під роком 1187, при опису смерти князя Переяславського Володимира Глібовича, читаемо: о нем же Украина много постона. Про Україну «галичську» маємо нотатки з р. 1189. Про землі побузькі, яко Україну, маємо відомість з р. 1213. Назву ту знаходимо в Літопису ще кілька разів і немає сумніву, що в XII. столітті формально мала вона характер виключно географічний, що значив те саме, що тепер «земля», «краї», і що відповідав, правдоподібно, поняттю ма рхії на заході Європи.

Та йдуть дальші історичні події, минають століття і географічне, можливо, почуттєво-провінціональне («назва серця» — як влучно опреділив її діяч XIX. ст.) поняття з віків XII—XIII. зачинає набувати від XVI., особливо ж XVII., цілком іншого значення. Поняття те стається рівнобіжним і, майже, рівносічним з поняттям «Руси», ба навіть — на певен час — витісняє старе ім'я нашої землі не лише внутрі національної спільноти козакоруської, але й назові. Зустрічаємо бо цю, власне, назву в документах і трактатах турецьких, польських, семигородських. Виступає ця, власне, назва в картографічних виданнях XVII. і XVIII. століть в недвозначній сенсі окремої, територіально суцільної країни.

Далека від колишньої державно-руської й русько-літературної офіціяльності, але й позбавлена високого державного патосу колишньої київської імперіальності, натомість народньо-людова, що йшла від землі, від «поспільства» (а не еліти), стаючи постійною темою пісень і дум народніх, назва ця, в соціально-автономічних, пізніш республіканських, (а за Богдана й реставраційно-руських) змаганнях козацької верстви — як би «удержавлюється». І коли для закордонних зносин, для дипломатії, для «фасаду» Козацької Держави вживалося офіціяльної назви *Ekszercitus Zarogoviensis*, то це була назва, сказати б, де юре, де факто в універсалах і відозвах гетьманських, поруч себе, зустрічалися «Україна — предковічна отчизна наша» і «Україна наша малоросійська».

І власне, як назва козацької держави, поняття «Україна» перетриває страшну добу Руїни другої половини XVII. ст., присвічуватиме великим культурним осягам і великим, але трагічно нездійсненим, планам Мазепи, врешті, заховає вповні свій блиск перед еміграцією XVIII. ст., в гарячковій дипломатично-військовій діяльності Пилипа Орлика, задокументуючись офіціяльно ще раз в його бендерських „*Pacta et konstituciones*“ (1710 р.). Снопуляризована інженером Бопланом, письменником Вольтером, Григором — сином Орлика, пізніш цілим рядом поетів і мистців, назва ця, в міру ступневого обмеження автономічного життя українського народу в межах російської імперії, починає притирматися і дегенеруватися з половиною XVIII. ст., як би поворотним шляхом, до значення географічно-провінціяльного і — за інтен-

цією петербурзького уряду — до значення погранично-окраїнного (знані дотепи »Україна — окраїна«).

Для приснішения того процесу Петербург — не без зручності — стосув ще одну, як би »невтрапізуючу« і одночасно »зеднувальну« назву »Малоросія«.

4. Цікаві пригоди цієї назви. Її зловісна доля може послужити за ілюстрацію до дивних „що рго чо“ в історії і здивій раз підтверджити, що слова, таки справді, мають свою містику...

Треба пригадати, що так зловісна ще й досі назва »Россія« є нічим іншим, як, порівняно пізнішим, грецько-візантійським синонімом Русі (Росія, спочатку Рос), що його стосувалося до Київської Держави.

В міру імперіального розросту Києва, а пізнішого ослаблення суцільності імперії й зарисовування інших державних центрів, грецькі літерати, в згоді з т. ск. »еколово-центричною« традицією геленського світогляду, зачали стосувати окреслення Мікра Росія до метрополії київської (а по її упадку до держави Галицько-Володимирської) — у відрізнення від північних провінцій Києва »Русі« колоніальної, що за аналогією з давньою Великою Грецією на південні Італії, мала б називатися *Megalē Rosia*, отже Велика Русь — Велика Росія...

І отже, власне, ця специфічно-грецька термінологія, що мала б відрізняти київську, чи там взагалі »руську« метрополію від ІІ, як сказали б ми тепер, домініонів, чи протекторатів, — відіграва пізніше, в віці XVIII-ім, а головне, в недавнім XIX-ім — справді фатальну й цілком відворотню, щодо замірів її авторів, дослівну, а не сенсову ролью.

Традиції й сутєстії тієї термінології, що й так зручно підхопила Москва, а пізніше спопуляризував Петербург і російська література, завдячуємо ще й до сьогодні уживаний дивний, а, однаке, широко відомий вираз »Великорос«, »Велікороссія«, що автоматично викликає, за асоціацією, вирази »Малоросс«, »Малороссія« і »малоросійський«, зглядно »малорусский«.

Доперва національне відродження XIX. ст., рух Кирило-Методіївський, а передовсім Шевченко, події початку теперішнього століття, врешті визвольна і державно-творча боротьба 1917—20 р.р. відродили іваново термінологію Мазепи й Орлика, звязану з найближчою в часі великою добою Козацької Державності, добою походів Карла XII і всеєвропейським характером української проблеми.

Всі ці термінологічні комплікації, кінець кінців, не становлять якоїсь особливої властивості історії спеціально українського народу. Пригадаймо хоча б факт, що ім'я французького народу веде свій початок від назви одного з германських племен... Багато народів і держав переходило через подібні ж термінологічні метаморфози, багато народів посідає назви, що різно звучать для їх сусідів і для власної національної спільноти (напр. Суомі — Фінландія, Алмань — Дойчланд і т. п.) — не в назвах бо лежить істота речей.

Але у жадного хіба народу ті, на перший погляд невинні термінологічні ускладнення, не потягали за собою таких фатальних наслідків, такої аловісної й згубної плутанини, як саме у народу українського. Усвідомимо собі хоча б той факт, що стара назва Київської Держави і її народу так міцно і вже надовго прилипла до Москви і мови, отже і в свідомості, більшості європейських народів, що відзискання тієї назви для її правного властителя відається нині справою майже безнадійною. Останній документ державницько-національної свідомості нащадків козацької еліти XVIII. ст. пломінна «Історія Русов» кн. Безбородька, що з неї вчився історичної свідомості Шевченко, становить останню безсило - трагічну спробу зискати втрачене. «Перше були ми тим, чим тепер московці. Першенство, правительство і саме ім'я Русі від нас до них перейшли. Але тепер ми у них, як притча во язиціх!» І як характеристичне для автора того тестаменту епохи, що він, ще відчуваючи політичну вагу й історичний блиск стародавньої «Русі», навіть — в гіршім випадку сучасної Йому «Малоросії» (що все ж заховувала в своїй назві відблиск історичної величині) — відпекується зі згризливою іронією назви «Україна», що, очевидно, видається Йому вже провінціяльною, неповажною і, сказати б, аполітичною. Власне і може, передовсім аполітичною!

Діячі народницького відродження другої половини XIX. ст., рвучи з старою назвою «Русь», що було актом, можливо, неуникальним, певно не зовсім здавали собі справу з того, що в акті тім тайвся небезпечний елемент якби відступлення чогось дуже цінного й дуже величного, що в тім було майже відступництво...

5. Не менш прикрі ускладнення й непорозуміння повстають за приводу уживання (й надуживання) таких близче невизначеніх понять, як «схід», «степ», «словянство» і т. п. — слів, надто часто уважаних за щось дуже типове, а навіть синонімічне для України, як комплексу геокультурного, і її народу.

Отже і тут висліди щасливо започаткованих в кінці минулого століття незабутнім Володимиром Антоновичем праць історичних, археологічних і антропологічних, прайсторичні досліди його талановитих учнів Вадима Щербаківського та москаля М. Ростовцева (що можливо, проти власної волі тут приступився), врешті, класичні праці антрополога Х. Вовка — все це внесло необхідну ясність і надто поважні корективи до спонуляризованих (і звульгаризованих) шкільними і офіційальними «історіями» понять і пересудів.

Схід? Згода, але «сходів» знаємо кілька і то надто різнородних. Отже, мало сказати «схід», — треба окреслити, яким саме сходом — від урало-алтайського до малоазійсько-європейського — був і є терен України.

Степ? Так, степ, тільки ж треба усвідомити собі, яким, сло-

вами Шевченка кажучи, великий льохом історіотворчих сил був і є той степ український, які культури скарби тайлися і таяться в його велетенській, ще далеко не до кінця »розритій могилі«.

Слов'яни? Та ще й »східна група«? Припустімо, хоч ще антична історіографія виразно відрізняла на тій території Склавеної від Антai, щебто словян від антів, предків сучасного українського народу. Антропологічна школа Бовка вже давно опреділила: »Бувши спеціальною відміною динарського расового типу, український народ, тим самим належить до словян південних». Археологія, етнографія, культурологія, врешті досліди язикознавчі, підтверджують цю »підденності« на кожнім кроці і, тим самим, міцно підкреслюють півічну границю культурно-національної сфери, що збігається з сучасною етнічно-українською границею на півночі. А археологія додає, що границя ця існувала вже в добі неоліту, щебто більш, як від пяти тисяч літ.

Не повелось багатьом »обеднувальним« і, в великій мірі, по-диктованим імперіальною політикою, псевдонауковим теоріям, між ними й т. зв. теорії »іпрарусского« язика, якій смертельний удар завдав бл. памяти Степан Смал-Стоцький, довівши, що українська мова еволюціонувала безпосередньо з мови прасловянської і, поширюючись на північ, словянізувала — через білорусько-литовських дреговичів і кривичів — фінське населення горішньої та середньої Волги, що в результаті й дало московську та пізнішу російську мову.

Та найбільш цікаві, далекосяглі в своєму значенню, дані принесла нам за останні десятиліття археологія і праісторія в тій області, що нас тут спеціально обходить.

2.

Коли культура народу є, передовсім, функція тягості контакту його з землею (розуміючи під цим топографію, клімат і пейзаж), то, в данім випадку, треба додати, що земля наша враз з її, як вже підкреслювалося, дуже давньою тубильчою людністю, становила від давен широке ристалище винятково-бурхливих історіотворчих сил, винятково-цикаве поле зустрічей і змагань різноманітних, географічно часом надто відлеглих, культур.

Якщо напр. усвідомлюю собі, що святкований на цілім етнографічно-українськім просторі ще й донині день Купала, пристосований під впливом церкви до дня св. Івана (24. VI.), є нічим іншим, як певною модифікацією малоазійського правікового культу Кібели — Великої Матері: коли аважимо, що ще в першій чверті минулого століття на Лівобережжю перед новоодруженими несли, в процесії, заквітчаний рутою й барвінком меч (шаблю), який, як знаємо з Геродота, відогравав таку ритуальну роль в іранців — скітів (бог Ейни); якщо пригадаємо, що цілий ряд сучасних українських рільничо-господарчих магічних фрагментів сягає своїми початками культури мезопотамських геттів; коли

приднімось близьче побутовій культурі люду українського, де спостережемо вирази перві елленістичні (аж до фадлічного де-інде культу на весілях включно), — одержимо перспективу, розсиг, глибину і степень різноманітності амісту тієї культури на її підставово-людovім рівні, в її основній, сказати б субстратній, глибочині.

В культурі бо кожне явище, кожен культурний факт не буває випадковим чи безкорінним. Кожна позірна дрібниця відкриває за собою далеку генетичну ретроспективу. Не є, отже, явищем випадковим ані славна в цілім світі пісня українська й сама пісеність народу українського, ані знача з самого артизму українська писанка, ані, врешті, найдрібніша оздоба українського житла чи одягу. І може власне тому, що Земля Українська, в силу цілого ряду причин зовнішніх і внутрішніх (моральний відпір і естетична нехіть), не дуже заанала нищітельного натиску т.зв. цивілізації, старанно заховані селянською верствою відвічні культурні факти посідають донині таку неперервальну, глибоченну традицію.

Предки теперішньої людності Української Землі заселювали територію, що мала вже передтим надто давню, давезну історію: культурний процес на тій території зачинався вже від камяної доби (палеоліт). Неоліт (новокам'яна доба) позначається в археологічних розкопах колоровою керамікою зі спіральним орнаментом: характеристичною ознакою т.зв. Трипільської культури (від м. Трипілля на Київщині над Дніпром). Людина на тім терені вже тоді є осілим хліборобом. Добу металеву характеризує скрещування впливів культури дунайської з її барвистою керамікою і культури кавказької з її металевими виробами. Вже на початку першого 1000-ліття перед Р.Хр. зустрічаємо на тих теренах імя першого історичного народу — кіммерійців. Коло VІІ. століття перед Р.Хр. з'являються там іранські пів-кочовники скити, що залишають по собі в курганах-могилах знані як «скитські» гарні вази, в дійсності, розуміється, не скитської, а грецької роботи, з вирізьбленими на них образами скитського життя («Чортомлицька ваза» і ін.).

Але одночасно спостерігаємо початок одного з найважливіших явищ в процесі культури на землі України: античну, переважно йонійську, колонізацію (з грецького Мілету) північно-понтийського Поморя.

На побережжі Понту Евксинського — Чорного Моря, що є природною, географічною, господарчою, культурною і geopolітичною підставою країни, виростає, переважно при гірлах українських рік, цілий ряд факторій, пізніше — сталих колоній — городів — полісів: Тира над Дністром, Олвія над Дніпром, дорійський Херсонес (теперішній Севастопіль), Теодозія, Танаїс над Доном, врешті — найважніша — Пантікапея (на місці синішньої Керчи). Щікаво, що власне ця остання основана була десь коло 511 року перед Р.Хр., то зн. по нещасливім поході персів Дарія проти скітів, поході, що однаке, підтіяв скитську могутність на тих землях.

Добре уміцнена Пантикея згодом стає столицею греко-тубильчої Боспорської Держави, що на її чолі стоїть начальник міста архонт, який для провінціальних міст Тавриди, Криму і Таманія (руського пізніш Тъмутороканя) фактично є базилевсом, отже цісарем.

Культурне, ба й державне значіння Боспорської Держави, що була, власне кажучи (напр. за Мітрідата Евпатора) Понтійською Імперією і що проіснувала, будь що будь, біля 800 літ (аж до 360 р. по Р. Хр.), для теренів пра-України було, безумовно, величезне. Промінювання геленізму протягом довгих століть і створення на чорноморськім побережжі ряду місць акумуляторів еленистичної культури, що напругою своєю сягали далеко вгорішньому напрямі річок pontійського басейну, це, власне, привело до того, що землі сучасної України стали «продовженням чорноморського побережжя», частиною світа Еллади, з яким лучив їх «блізький, многовіковий і нерозривний звязок» (Ростовцев).

Тим часом, порівняно широкий отвір крайнього європейського сходу, що був якби розширенім переходом до українського степового коридору (цебто просторіні поміж лісостеповою смугою середньої України і чорноморсько-понтійським її побережжям) став брамою, через яку відбувається періодичний рух племадів, яких виводила здалекої Азії та ж сама степова дорога, що тягнеться зі сходу на захід, від рівнин Монголії, повз Туркестан, через Україну і аж по угорській «щупті» серединій Европи — включно.

Про якісь глибші культурні впливи цих кочовничих людських хвиль говорити не приходиться. Іранські сармати чи савромати залишають цій землі на пару віків лише своє ім'я, що жило ще довго в пам'яті людності України, та біля 600 топографічних назв (як налічив Васмер) в південній Україні. Ще менше можна сказати щось про Роксолянів чи Аланів, що збиралі якийсь час податок з осіло-рільничих тубильців. Перші два століття по Р. Хр. це, як подають грецькі й римські джерела, — неустаний рух расово неокреслених племен і народів. І коли ці племена залишаються на українських землях довше, з ними робиться те саме, що і з скитами: вони «еленізуються», принаймені в своїй елітарній верхівці. За часів скитських твориться павіль мішана, хоч і дуже неорганічної природи, — культура грецько-тубильча, скитські князі одружуються з грекинями, а з V—IV в. бачимо несподіване явище атрагізації скитських кочовників з повстанням елінізованої верстви скитської аристократії. І коли біля 200 рр. перед Р. Хр. скитів на українських землях змінюють сармати (творючи як завжди лише панівну верству над тубильчою хліборобською людністю), то і вони, так само скоро, елінізуються, а, властиво, розчиняються в тім велітенськім кітлі рас і культур (не треба забувати: домінувала і провадила культура Еллади!), що ним була Українська Земля перед, а особливо по Р. Хр.

Держава-імперія Мітрідата Понтійського (100 рр. перед Р.

Хр.), розглядаючи її в аспекті культури, була, свого роду, видимою синтезою елліно-тубильчої (беручи вираз «тубильчий» як найширше). Цікаво, що та культурна синтеза виказала і в наступних століттях, коли періодичний рух племенських хвиль в ступіні порівняння з України відізвався особливо живаво (гунни, кутігури, авари, угри, печеніги), — незвичайну живучість і закорінність. Витримала вона і пізніший вибух хозарської могутності що, опанувавши великі общини східної України, все ж не лише мусіло залишити в спокої грецькі припонтійські колонії, а і шукати (VII—VIII ст. по Р. Хр.) через них приятніших відносин з Візантією (якії хозари м. ін. передали свої урочистий каганський стрій, що лішився назавше святочним убором імператорів Царгороду і згодом уславився як «типове-візантійське»). Ця приятність була потрібна хозарам в обличчю спільніх з Візантією ворогів — персів і арабів, згодом же — варязьких русин і в. Але приятність та створила порівняно мирну загальну атмосферу на терені українського Помор'я і це, в значній мірі, сприяло пізнішому поширенню християнства, яке входило, як новий важливий культурно-творчий чинник на тих землях, що мав, як відомо, форму і, почаси, змістом характер візантійсько-грецький зі всіма історично-культурними наслідками цих обставин.

Повертаючи трохи назад, варто зупинитися над приходом на ці терени в III. в. по Р. Хр. з межиріччя Одри і Висли, — германського племена готів. Усунувши як звичайно, провідну тодішню верству і застутивши її своєю, опанували вони північну частину сучасної Правобережної України й оснували там державу зі столицею, відомою під назвою Данапарстадір (з готської Герварарсаге), що дає притоку утотожнювати її з Києвом, як теж містом «над Дніпром».

Недовге існування цієї готської держави, мимо певної стабілізації її (і навіть вибюничої чинності в Дакії проти Риму), було зметене відносно короткою хвилею перших безсумнівних монголів — гунів, які при кінці IV. в. нищуть аланів, вигіснюють більшість готів за Дунай і в половині V. в. йдуть на Захід, творячи короткосезонну імперію, що випала року 453. Однаке, немала частина готів засимлювалася, немала — надовго знайшла притулок на Кримі, а, що були вони вже від IV. ст. християнами, можна припускати, що й вони пізніше відіграли роль при розширенні християнства на теренах поганської Русі: надто свіжо й яскраво, хоч і привагідно, згадує о «красних дівах готських», що «воспіаша на брезі синему морю, звоня руським златом» — славетна памятка нашої старої літератури ХІІ. століття — відоме «Слово о Полку». Власне від готів культура українська не лише збагатила ще прасловянський свій словник, але й одержала одну з найбільш цікавих побутових містерій своїх — мальовничо-багатий весільний обряд.

Проходитимуть, як вже згадувалося, землею українською хвилі різних племен і рас, і народів, як от авари (припонідкові обри, про яких літопис згадує прислівям: «погиблша яко обри»).

триватиме ще довго той міграційно-завойовницький рух людських скupищ, та зпода того імлистого миготіння, як зпода завіси, чимдалі, тим вирааніш зачинає проступати обличчя старої тубильної людності, безпосереднік предків нинішнього українського народу.

З накресленого вище стає ясним, що територія, на якій десь біля VI. ст. історія застас предків сучасних українців, була в своїй південній і середній частинах ареною винятково бурхливих, може більш руйнуючих, аніж будуючих сил, тереном де, періодично повстаючи й зникаючи, сили ті все ж, почасті, всякали й в постаті різних нашарувань і залишилися в культурі тієї землі. Отже, культура Київської Руси, повстаючи на тій землі, мала аж надто гойну спадщину, враховуючи туди й спадщину політичної культури по тих державних творах, які існували перед Руссю, чи то в античній добі промінювання на тих »гіперборейських« теренах елленістичної культури північної Понтиди, чи в пізнішій добі т.зв. мандрівництва народів.

Треба, однаке, пам'ятати те, що, понад всякі сумніви, стверджує не лише українська наука, а й вченій - чужинець: »Подніпров'я й Побужжя, хоч і перебували під владою скитів, скитським не зробилися. Жили вони, як і передтим, власним і чуждим, повідношенні до скитського, обичаюм«. Вопо й підивлю. Під тим, що Геродот називав Скитією, крилася культурно безкорінна, напівкочова автократія ханського типу з кінним шляхто-урядництвом, що збирало продуктовий податок з культурно-врослого й осілохліборобського давнього народу тубильців. В міру природнього ослаблення військово-феодальної організації скитів, зростає й потужніє животворчий і, перш за все, культурно-творчий вплив Еллади, що по ріках чорноморського сточища, як по природних жилах, головне ж по артерії дніпровській (літописний »путь із Варяг в Греки«) підносився на північ й розходився, охоплюючи якщо й не цілу, то значну частину Геродотової Гіпербореї.

І коли шукати на теренах пра-України культурно-творчої домінанти, то нею міг бути єдино вплив чорноморського, pontійського Полудня, до якого, як до природнього свого базісу, гравітувала ціла територія.

Многовікова боротьба іранізму й елленізму на тих теренах проводжувала до політичного замирення її господарської співчинності й співжиття, але культурно, навіть в синтетичній державно-»боспорській« постаті своїй, скінчилася вона безсумнівною перемогою елленізму, і ніби припечатана зістала пізнішим, так важливим для Русі, контактом з Візантією й приняттям, саме, звідти грецької модифікації християнства.

Той самий авторитет (М. Ростовцев) формулює, що цивілізація київська була, як і попередні цивілізації на тій території, »цивілізацією полудневою, насиллю східніми первіннями«, до чого проф. Л. Лоришенко, для ясності, додає, що тим »сходом« для Київської Держави були »впливи арабські й хозарські«. А варто пам'ятати, що хозарів можна й належить уважати, щонайменше, за волзько-донських »фінікіян суходолу« на сході Єв-

ропи VII—IX. ст. Що ж торкається Візантії, то була то »найбільша культурна потуга тодішнього світу«.

Та мимо всіх цих сприятливих творенню багатої культури обставин, культура, що називемо тут її київська, ніколи не могла розвинути до кінця своїх потенційних сил й розгорнутися на всю свою державну широчину, бо ж розвій той — у всіх діbach — обумовлений був не лише можливістю сталого стику київського Подніпров'я з понтійським Поморям, але й конечністю сталого опертя о Чорне Море, як природно геокультуру базу цілої країни з її дніпрянською магістралею, знаною від віків, як путь із Варяг в Греки.

Той шлях, та траса Новгород—Київ, що сполучала два моря і що відгравала в нашій історії таку рішально-культурно-економічну і політичну роль, постійно зустрічала на своїй дорозі до Полудня фатальний коридор степової полоси, який творив якби постійний топографічний »протяг«, що якби »втягав« собою періодичні азійські хмари і бурі, періодичні рабово-чужі навали з Азії, що їх тяжко і довго треба було відпирати або перетравлювати тубильчому населенню.

Тому-то цілий сенс історії України можна виразити, як боротьбу за опанування, за переможспія степової полоси в напрямку до моря, що в часах потуги Київської Держави носило триумfalne імя Руського Моря.

В тій драматичній боротьбі, що зуживала більшість національної енергії, опір і напір номадів не один раз змушував націю відступати на Північ, в полосу лісів, менш доступну для кінноти й кибіток номадів. Тому-то в лісовій і в лісо-степовій полосах України майже не спостерігаємо культурних змін: там »спостерігаємо лагідний процес еволюції, що відбувається на незмінно-одноцільнім субстраті від початків людини на тих теренах аж до мазаної хати й вишиваної сорочки пізніших діб. Є всі підстави уважати, що території тих не діtkнули ані так зв. мандрівка народів, ані т. зв. слов'янське розселення: переважна бо більшість археологів Європи уважає саме доріччя Припяті за слов'янську праобразківщину.

Інакшу картину являє нам південно-степова полоса. Історичний процес на тім терені проходить бурхливо, навальними хвилями.

В IX—X. в. Русь осягає чорноморського побережжя, дуліби й тиверці сидять на просторі від гирла Дунаю до гирла Дніпра. Але в середині X. ст. за Святослава Завойовника печенізька хвиля відпихає осіле населення на північ. З часів Володимира Святого походять величезні земляні валі над річкою Россю — оборонні фортифікації, проти номадів. Перемогою на Рожнім Полі року 1036 Ярослав Мудрий заламує печенігів і Русь зачинає інові енергійну колонізацію степу. Але вже в 60-их роках того ж століття на руськім півдні з'являються половці. Перемога Володимира Мономаха, особливо в бою над допливом Донця — Салньи-

цею 1111. р., відкривають знову вихід до моря. Але приходить страшна половина XIII. ст. і глиб Азії виригає з себе другу по гунах монгольську хвилю. Року 1240 Бату-хан руйнує Київ і ліквідує надовго колонізаційні здобутки Русі на півдні. Населення знов відступає під захист лісів. Доперва аж в другій половині XIV. ст. князь Ольгерд, по славній перемозі року 1363 над річкою Синюхою, відновляє рух на південнь і Русь зново осiąгає Чорноморя, а згодом повстас навіть Вітовтів Порт коло теперішнього Миколаєва. Та в році 1475 Крим остаточно опановують татари і не лише перегороджують дорогу через степ, а і в 7 літ пізніш, р. 1482, під проводом хана Менглі-Гірея, руйнують самий Київ, а Україну знов заганяється в найглухіші ліси Болині й Полісся. В XVI. ст. Черкаси над Дніпром залишаються єдиним — на сотні кілометрів — заселеним і укріпленим пунктом, найближчими до нього були Канів і Брацлав, але стала людність зачиналася доперва аж за Овручем.

І от вже з кінцем цього ж XVI. ст. приходить в нашій історії близкучча доба козацької епопеї. І нова провідна верства древньої людності України одразу ж інергією генеральний наказ цієї землі: щоб »Русичі — мовляв — великая поля червленими щити перегородиша«. І лише величезна витрата козацької енергії на довгі і вичерпуючі, але історично - конечні війни з Польщею, — стримують інтенсивність руху на опанування степу, руху, що вже за Сагайдачного набирав значного розмаху. Але і по страшній добі Руїни ото славний і трагічний Палій, полковник хвастівський, мало що не напередодні полтавської катастрофи, на свій спосіб, той рух до моря поновлює.

І та стихійна майже інстинктивна експансія України на південь триває, ведена всіма засобами — і мечем, і плугом безперерви, неспинно аж до новітніх часів.

Річ дуже характеристична: влада імперської Росії чудово здавала собі з цього справу. Бачучи її добре оцінюючи сенс того стихійного пертя України до своєї чорноморської geopolітичної і культурної бази, Петербург не шкодує засобів, часто досить ризиковних, щоб, буквально за всяку ціну перегородити, перетягти її шлях до моря. З дивовижною енергією спроваджує Петербург до степового коридору України расово національно-найрізниший колонізаційний людський матеріал і ось москалями, сербами, болгарами, пім'ями і греками закидає степову полосу, витинаючи на тілі України нову штучну імперську провінцію під цинічною назвою »Новороссія«. Геніальним монгольським інстинктом Россія, в той спосіб, якби відновлює, відреставровує наш степ, в його кочовнич-ординській, так зловісній і так згубній для України, постаті, в постаті відвічного коридору, що був не лише шляхом для викидуваніх Азією кочовничих хвиль, але й, неопанований, неприсвоєний крайною, становив фатальну історичну перешкоду так для стабілізації тривалого політичного осередку над Дніпром, як для комасації органічного культурного процесу на українській землі,

усталення орієнтаційного напряму того процесу і надання йому відповідного державного розмаху.

Але органічний натиск народу, що інстинктивно шукав свого національного упослідування, перетравляв і поглинював і сю »новоросійську« мішанину засіяних Петербургом племен і рас, не гірше як він в сивій давнині перетравляв половців і витискав татар. В результаті з кінцем XIX. ст. і початком ХХ. ст. расово чужий елемент не лише заникає на чорноморськім побережжі, а й поважно слабшає на терені Тавриди, подаючись у глиб півострова.

С. НИКОЛИШИН

Українська советська проза*)

В. СУЧАСНИЙ РОМАН.

1. »Громадянська війна«. (І)

Зате »громадянська« війна має цілий ряд художніх творів у советській літературі. Пояснюються це тим, що світова війна була далека, безбарвна в деталях, а потім ще й революція заслонила її. А »громадянська« війна була просто пропагандана, ледве не кожен письменник її перекив, і вона була дуже популярна.

Від світової до »громадянської« війни навязувє авязок **Петро Панч** (1891), сам колишній артилерійський старшина. Героя його, знаного вже нам оповідання »Без козиря«, москаля капітана здібуюмо, як полковника українського війська в повісті »Голубі ешелони« (1928). Москаль краде, наживається на скарбовому майні, гуляє в карти, розпустув і зовсім не дбає за оборону України. В українській армії він тільки ховається від большевиків. За гетьмана він стойть на чолі української частини, бо має високий ранг полковника, вищий, ніж молоді ідейні українські хорунжі — Лець - Отаманов. Цей останній, недавній студент, готовий життя віддати за українську республіку, але при розгвардіяші, що нанує за керування чужих фахівців, цілком безсилий щонебудь зробити. В »Голубих ешелонах« розказаний болючий епізод з часів

*) Див. 1 ч./41 р. »Проблема«.

боротьби за українську державність. До УНРівського уряду припались були всі ті, що рятувались від революції і, граючи на пошані українських культурників до всяких генералів, професорів, статських советників, валили справу української революції. Молоді, ідейні українські гімназисти без рангів стоять стероризовані й у розpacії під вагонами, де шоть і крадуть «фаховци». Так вони собі України не уявили! А цю методу дивиться на ранги (звичайно, ті, що їх дали кому-небудь чужинці) хоче дехто й далі використовувати. Є такі хитруни, що вдають, ніби й справа Карпатської України була програна тільки тому, що в «Січі» мало було «фаховців»! Жив «курілка»! Не зашкодить, отже, прочитати нашим людям «Голубі ешелони» Панча.

Зв'язок між світовою і «громадянською» війною показує у своїй повісті «Гроза» (1937) **Шиян А.** В повісті показано революціонізацію салдатів і села.

Наглядна лекція про те, як не бюрократично вирощували своїх військових вождів большевики, показує той самий автор «Голубих ешелонів» у повісті «Олександр Пархоменко» (1938). Цю повість ми занесли також до відділу біографічних творів, бо написана вона тим новим способом художнього репортажу з респектуванням фактів у фабулі, способу, що тепер так помітно йде на зміну старому романові так само, як колись роман прийшов на зміну епосові. Пархоменко — співробітник Ворошилова, починає, як робітник у робітничому загоні, переходить до «красної гвардії», потім до «красної армії» і, що далі розвивається революція, то більший стас він пан. Воює з козаками (в Донецько-Криворізькій Республіці), з поляками, денікінцями і Врангелем, з повстанцями, з Григорівим і врешті гине від руки Махна. Як українець, гине за фату моргану... Гине, як командир дивізії. Справді, страшний «большевизм» ув очах футлярних царських офіцерів, що й у часи революції боялись, щоб їх не перескочив хто рангом. А що їх, нездар, били большевицькі неофіцери «комдиви», про це вони промовляють. Не сміємо забувати, що й у майбутній революції люди мусять заряджуватись не за їхніми службовими опасками, а за їхніми здібностями. А нархія, в природному революційному поступі людей знизу на чоло руху, творило урядництво, не хотячи поступитись! В чому, тоді, й була б революція, коли б ніхто з чизу не прийшов нагору? В переінакшенні абетки? Це могла, коли б була розумніша, дозволити її романівська Росія.

Романтиком української революції став **Юрій Яновський** (1902), що своїми двома романами — «Чотири шаблі» (1930) та «Бершники» (1935) дав не тільки опис революції, але й її ідеологію. Його книжки — це поезія в прозі. Настільки це викінчені речі, настільки він сам дбайливий мистець. На Яновському був довго помітний великий вплив українського націоналізму в розумінні національних цілей революції і народництва в розумінні її цілей соціальних.

«Чотири шаблі» через те дуже гарно сполучували основне, що українство, новітнє українство, політично дало. За герой

свого роману Яновський бере чотирьох друзів, простих вояків, що в них революція розбудила почуття національної і соціальної гідності. Шахай стає отаманом усіх, його три товариші — його маршалами. Вони боряться проти анархії революції, проти чужого війська на Україні, проти інтервенції кого б то не було, проти української мягкотілості і за дисципліну, за своє військо, за жорстоких, справедливих, нових українських людей. Боротьбу проти чужого війська в Україні ведеться в образі боротьби з французьким десантом на побережжі Чорного моря. Україна віддавна доплачує на страшну традицію — закликати до себе інтервентів: степовиків, татарів, турків — колись, москалів, ляхів. З цією традицією треба раз назавжди покінчити, каже Ю. Яновський.

Тому герой Яновського не »співпрацують« з сусідами. Їхній дух виростає з нового духу українського, в суті самостійницького, націоналістичного. Їх мало, цих шабель Яновського, але вони — джерело живої води, що спочатку завше мале, але далі виросте у велику річку революції. Його герой не пробились, не створили української революції, не докінчили її, прийшлося їм служити, прийшлося їм перестати командувати, але ніхто з них не забив мрії про командні місця, які вони ж мали.

У »Вершниках« є чудова вступна новела. (Треба сказати, що цілий роман — розхітана, нетривка композиція окремих новел). У ній брати — українці нищать один одного, бо один — жовтоблакитний, другий — чорний, третій — білий, а п'є інший — червоний. Знов тут тільки партізани (большевики не кажуть повстанці), хоч і звязані вони вже з Червоною Армією. Степ, вже український степ рушив, сів на коней. Політичні завдання виконує етапово. Найперше вигнав чужу поміщицьку наволоч, загнав її за кордон і до моря. Побідний, але ще у дивнім союзі... Наївний, бо молодий. Ці вершники вже мають у себе на чолі хоробрих Чубенків, але нулів од політики. Тому їх військовий хист зовсім політично не використовується. Це ще ті, що пробулись щойно, як люди, соціально (класово), але ще дрімають національно. Вершники Юрія Яновського самостійно виїхали щойно в перший альянс. Вони ще доперва вперше проїхали Україною, цілою, великою. Вони її доперва вперше відкрили. Українська передреволюція, — українські народники й українофіли, — нінащо більше цих вершників не підготовили. Будьте людьми, пізнайте себе, казали їм, вам вистачить автономія в федераційній демократичній, чи соціалістичній Росії. Хіба дивно, що, не маючи більших планів, нічого більшого вони не здобули? Але пролог до майбутньої української національної революції — революція 1917 року — виставила вже інші дальші цілі. Вершники, вернувшись додому, пізнали, як свідчить Хвильовий, що, поки вони воювали, — »з'яли сучини сини революцію«.

»Чотири шаблі« — романтичний, »Вершники« — реалістичний показ революції. Так робили найсвідоміші, так робила маса. Інтер-

претація і дійсність. Слова з пісні не викинеш. Так було. Щоб там не було, на це є нова генерація. З цієї генерації уже виростуть не символічні гарцуваючі з почвірного кола, а геройні чотири шаблі, що битимуть водно.

Романи Яновського писані для літературних гурманів. Вони не мають нічого спільногс з дамською лектурою, вимагають трохи літературного смаку; вони є вірним відбитком реакції української еліти на події революційних років. Що є в них фальшивого — писано для цензора.

Проблему нашого неуспіху в революції пояснив **Андрій Головко** дуже популярним «Можку» (1926). У нас квола воля, мало ми хочемо, у нас мала вра. Звичайно, не в тому суть. Наш неуспіх в революції має причини не такі метафізичні. Ніхто нічого не зміг, бо не було ясних цілей. Хотілось же тільки автономії. Поки не була поставлена вища ціль, тяжко було її дійти, хіба що випадково. Варто пригадати замітку якогось російського жандарма при слідстві над Шевченком. Хтось зауважив тому жандармові, чому він таку увагу присвячує кільком «мужицьким» віршам. «Ви не знаєте хохлів, упертій народ. Коли Ім щось прийде на думку — неодмінно зроблять. Не дай Бог, щоб ці вірші дістались на Україну». Як книжка, що пробуджує і збуджує волю, книжка Головка цінна. Вона не тільки імпресіоністична, а ініціює й становище автора. В кожному разі, Головко вірить, що ми зможемо все, чого будемо хотіти. Тільки треба нам хотіти багацько!

Більше, ніж опис, імпресію громадянської війни подав **М. Хвильовий** в короткій новелі «Я» (1924). Потім ця новеля стала предметом політичних спекуляцій, літературних дебатів і досі лишається основним образом революції. Шумський Й., як зразок революційного твору, прочитав у Політбюро. Критикою Й Яковенко розпочав голосну літературну дискусію 1925—28. Акад. Юринець Й аналізою встановив, що Хвильовий не марксист, що його вірою є не гомо економікус, а гомо біологікус.

»Громадянська війна«. (II)

Менш загальні, але все ж таки характерні образки »громадянської війни«, часом навіть з бажанням правдиво подати український погляд на речі, — наскільки, звичайно, це було можливе; — знаходимо ще в кількох авторів.

Цікава, наприклад, повість »Ганиуся« (1926) О. Мізерницького. У повісті український характер Ганиусі весь час добре витриманий, і вона дає деяку уяву про час. А осебливо цікавий кінець »Ганиусі«, де поданий опис вступу українського війська до Києва та його відступу перед Деміковим. Цей конкретний опис цілком конкретного епізоду »громадянської війни« безумовно надзвичайно цінний і цікавий. Цінніший, ніж анонімові описи т. зв. типових обставин революції. Треба, щоб наші письменники вчилися писати конкретно. Коли описується якесь місто, то мусить це бути не якесь вигадане місто, а Київ, Хорол, Гайсин, це бото певне, конкрет-

не і назване місто. Коли вже не можна давати дійсного героя, то принаймні варто розказувати про дійсні факти. Від цього твір тільки виграє. О. Мізерницький, б. український комісар Радомиського повіту, есер, належав до письменницької організації »А«.

У **Антоненка-Давидовича** є два оповідання: »Печатка« та »Січ-Мати«. »Печатка« сюжетом дуже нагадує одно оповідання В. Бинниченка, але фабула взята з часів мітингування. Український агітатор веде пропаганду серед збольшевичених солдатів під прикриттям якоїсь посвідки з печаткою. Характеристична сценка, що показує як робилась революція і як ловились душі в каламутній воді.

»Січ-Мати« присвячена гуморному описові відродженого запорозького духа в частинах УНР. Так воно й раніше бувало. Запорожці наслідували русичів, українські модерні частини — запорожців. Взагалі все, що само ще не викристалізувалось, — наслідує. Безтрадиційне життя не може бути. »Січ-Мати« була заповідкою, як роман, а чи вийшла — невідомо. Напевно друкованій був тільки уризок.

Всякі Пашковецькі, Мерефянські та інші »незалежні республіки« часів другої війни висміяв **О. Слісаренко** (1891) в »Президентові Кислю-Капустянської Республіки« (1925), творі, що його пізніше адраматизував Мамонтов у песі »Республіка на колесах«. Маленьке, але досить потепле оповідання.

Образки з боротьби в Приморському краї та, особливо, про становище інтелігенції в тій боротьбі подає **Любомир Дмитерко** в романі »Обовязок« (1928). Роман не дуже вдався авторові, відомому більше, як поет, але це тому, що він життя за всяку ціну хотів підпорядкувати теоріям. Його лікар Мартинюк, однаке, міг існувати в дійсності. Таких кваш було досить.

Епізодично дух »громадянської« війни віддали ще **Григорій Косинка**, вже згадуваний, та **Б. Тенета** (»Ненависть«). **Гордій Бросюк**, про якого знаємо дуже мало, в »Потоках« (1927) розказує про села в часах »громадянської війни«. **Гео Шкурупій** в »Жанні батальйоніці« (1930) — про Керенського панночок.

Ортодоксальніше з большевицької точки погляду »громадянську війну« зображує **Микола Ледянко** (1898) у великій романовій композиції »На гора-а«. Хоч сам волиняк з Кременеччини, описує він, здебільшого, Донбас. Є це письменник національно мало свідомий. »Нашою« мовою у нього є і мова московська. Українці він часом називає »півднем Росії«, або таке бовкне: »всі пірilli, що німці окупують тільки Україну, а на Донбас не підуть. Донбас не Україна, хто в ньому визнає Центральну Раду?« Цілком ідеолог Донецько-Криворізької республіки! Назва роману взята за гаслом вуглексів. Коли у шахті щось треба дати нагору, кричать: »на гора-а!« Роман складається з трьох частин: »В імлі позолоченій« (1929), »Ятрань Чорна« (1931) та »Всі на гора-а-а« (1933). Третя частина пайцікавіша, особливо епізоди з евакуації Донецької Республіки та бої із Доном при відступі до Царицина. Я. Гординський справедливо каже, що »Ледянків твір дуже цінний не тільки

в українському, але й в європейському письменстві... У ньому багато місць із драматичною динамікою та постатей із неголосною, але зате безперечною геройкою».

Щорса славлять **Скляренко** в романі «Шлях на Київ» (1937) та **Олекса Десняк** аж у двох романах «Десну перейшли батальони» (1937) та «Полк Тимофія Черняка» (1937). З того самого часу — прихід німців на Україну — є і роман **П. Колесника** «На фронти сталися зміни» (1935).

»Петлюрівщина«.

Було б хибою думати, що критикою »петлюрівщини« промишляли тільки офіційальні пера. Петлюра був національний герой і за повстання проти Скоропадського — вождь нації. Найближчі співробітники Петлюри були, однаке, не революціонери, а урядовці. Вони були б добре правили державою за мирних часів, але не зуміли нову державу збудувати. Низова маса була ідейна, але саме через те, що революція не творилася, а тільки будувались органи, була, наче закопаний скарб.

З одною критикою »петлюрівщини« ми вже познайомились на Панчовичів »Голубих ешелонах«.

Іншою, грубішою й бруднішою є **Д. Бузьків** роман »Чайка«. Бузько був давніше секретарем української дипломатичної місії в Копенгагені. В альманасі камянецько-подільських студентів є надрукований його »Дипломатичний five o'clock« — на думку М. Мухіна, чудесна річ. Потім він смисловінувся і дуже певний, маєть, не був, бо раз напіть був якось виключений із СРПУ. Знову поновлений у членстві р. 1937 був остаточно зліквідований, як викривальщик, на початку 1938 р. Він доносив на найзаважіших комуністів і робив з них »ворогів народу«. Крім »Чайки« Бузько написав ще повість »Лісовий звір« та »Про що розповіла ротаційка«, роман »Голяндія« та збірку оповідань »На світанку«. Його »Чайка« (1929) виводить більшість своїх дієвих осіб, університетських міністрів тощо, а їх повними іменами. Сам Чайка, головна персона роману, український інтелігент, страждає хворобою, що звуться — гамлетизм. Ні сюди, ні туди. Явище гамлетизму можна спостерігати тоді, коли хтось заскочений ворожою, нежданою подією. До такої події можна зайняти двояке становище: активне — боротись із нею, або пасивне — примиритись із нею. Гамлетизм — трагедія прийняття рішення:

стоїш у ვაгани, —
двоїшся
і мариш
У трансі проблем, і дилем і оман.
І чуєш, як хтось промовляє: товариш.
І чуєш, як інший напіштує — лан.

(М. Бажан: »Смерть Гамлета«).

Чайка врешті перейде на сторону червоних. Прийме пасивне рішення. Негамлетівська фігура в «Чайці» — жidівка.

«Петлюрівщину» інший письменник, **Я. Качура** (нар. 1897 р.), називає «Чад» (1929). Подоляк, з незаможних селян, повстанець проти гетьмана і УНР, спробував Качура цим романом «регабілітувати» не «петлюрівщину», а петлюрівців. Подібну тенденцію мають кілька романів з тієї доби, як от «Фальшиве Мельпомена» **Ю. Смолича**, згадані перед цим «Чайка» **Д. Бузька** та «Голубі ешелони» **П. Панча**, «Смерть» **Антоненка-Давидовича**, «Жанна батальонерка» **Гео Шкурупія** та «Кіліми» **І. М.** В «Чаді» описана еволюція петлюрівця Анатоля Вдовиченка на совєтського громадянина. Ця еволюція художньо виправдувалась тим, що ось, моряк, хоч «петлюрівщина» і зло, але петлюрівці особисто чесні, ідейні люди. Треба допомагати переходові їх на соцізм. Романи ці були викликані потребою українства зміцнити фронт в часі по знаменний літературний дискусії. Куди, однаке, вело перекинчицтво, показує інший роман **Антоненка-Давидовича** (нар. 1899) — «Смерть» (1928). Письменник, сам родом з Полтавщини (справжнє ім'я — Давидов), дитячі роки прожив у Московщині. Повернувшись на Україну і ставши письменником, написав ще такі збірки оповідань: «Запорошні силуети», «Синя волошка», «Справжній чоловік», «Шкапа», роман «Січ-Мати», і п'есу «Лицарі абсурду». Належав до націоналістичної письменницької організації «Ланка», а потім до «Марсу»... Колишній петлюрівець Горбенко із «Смерти» не тільки признає соцізм, але стане навіть большевиком. Та вну-trішньо він не може погодити своє українство з большевизмом, навіть тоді як, коли стане ненавидіти село і говорити по-московському. Щоб забити зовсім своє українство, він добровільно зголошується до карних відділів проти «бандитів» і стріляє «куркулів». В п'ятому завште лишається (як в отому з того ж таки роману типовому малоросові Батюкові, що є нашим і вашим) хоч половина, третина, — письменник сміється — сота частка українського націоналізму...

До цієї самої категорії романів треба віднести ще «Зустріч» (1929) **Гр. Епіка** (нар. 1901), що трактує проблему, подібну до проблеми «Голубих ешелонів» Панча, але вже в повстанському оточенні. Повстанський отаман Кадило має запорожця, але за додатника собі має кол. поручника Лаврова (нині Лавроненка). Обидва повстанці ведуть бій за звичайні куркульські інтереси та розстрілюють свідомих українців, як большевиків. Посланий з Польщі до Кадила для зв'язку Микита, — чоловік герой роману — зустрічається під час бою повстанців проти большевиків з своїм братом Демяном, большевиком, свідомим українцем, і рятує його від

розстрілу від кадиловців. Переконавшись, що своїм звязком він служив не українським, а чужим, польським інтересам, Микита застрілюється.

Еволюцію від «петлюрівщини» до більшевизму переходить і робітники, як це показує інший роман П. Панча — «Право на смерть» (1933), пізніше (1935) перероблений на «Облогу ночі». Роман з «громадянської війни» в Донбасі показує, що природно робітники йшли за своїм урядом, і тільки ворожий духовий терор тощо робить з них перебіжчиків.

Пізніше, коли більшевики переконалися, що не всі перебіжчики з університетського табору стають Горбенками, акція їх літературної «регабілітації» була припинена. Але явище само в собі було дуже цікаве. «Петлюрівщина» — спочатку уосіблення визвольних українських змагань, — тягнула до себе всі верстви українського народу. Зрікаючись помалу то робітників, то селян, гальмуючи соціальні процеси, переходила «петлюрівщина» поступово (вже на еміграції) у контрреволюцію; не пускаючи низів нагору, зреяла вона, ірешті, й національних соборницьких ідеалів і стала чужиною авантюрою. Хто не лишився в авантюрі, одійшов од неї до націоналістів.

Скоропадиця зачеплена в романі «Право на смерть» П. Панча. Там також показано мало не полярність «петлюрівщини» й гетьманщини. У «Облозі почі» їх неправильно поставлено на один рівень.

Повстання. Диверсії. Індивідуальний терор.

Більшевики своїх повстанців називають партизанами. А проти більшевицьких партизанів — бандитами. На повстанські теми написано досить багато літературних творів.

Про деякі вже згадано. Це — «Чотири шаблі» та «Вершники» Ю. Яновського. Але це твори ширших маштабів, і тому ми їх згадали на іншому місці. Так само ми вже згадували про роман Г. Еліка «Зустріч». Повстанство Еліка відкидав тільки таке, де за лаштунками діяв ворог народу. Елік пізніше сам пристав до терористів проти режиму.

Невиразною з національної точки погляду, зате повною типових рис повстанства малого формату книгою є роман С. Скляренка «Матрос Ісай» (1930). В це роман про те, як отаман Зелений знищив київських комсомольців у Трипіллі, та про боротьбу проти Добрармії там само. Одна тільки матрос з корабля, що віз комсомольців, лишився живий по цьому масакрі. Цей матрос, Ісай, пішов недалеко додому і, коли прийшли денікінці, зорганізував проти них партизанку. Ісай цікаво змінюється під час подій. Ціла його особовість цілковито віддана на розпашонення стихії. Роман читається легко.

О. Слісаренків роман «Чорний Ангел» (1929) розбирає проблему героя і юрби, цебто знану проблему символістів, до яких колись автор, як поет, і належав.

Трансформацію повстанців-інтелігентів на советських громадян показув **Ю. Смолич** у «Фальшивій Мельномені» (1928). Група інтелігенції, що її залишила армія УНР десь на Правобережжі, для організації протиболішевицького повстання надає собі організаційну форму майданівної трупи. В процесі ставленню вистав трупа так увійде у професіональне акторське життя, що забуде про своє властиве призначення. Через професіональні сварки трупа розпадеться. В книжці делікатно висміяні культурники, що беруться не за своє діло. Автор дуже добре знає життя пореноючійших труп, бо сам був актором, а пізніше протягом 15 років інспектором українських театрів.

Цікава Смоличева характеристика петлюрівців:

«Хіба ці люди хотіли чогось злочинного? Хіба не могли б вони тепер широко будувати нове життя для нашої країни? Хіба це не злочин, що їх уже нема? Не **за що**, а **через що** вони загинули? — треба питатися. Вони загинули через свою і нашу короткозорість. Через сершанок дурної романтики. Так, так! Бо вони йшли тільки за романтикою, а зовсім не за тенденціями тих класових угруповань, що використовували що романтику в своїх інтересах загарбництва. Як би їм не бракувало здорового, не затуманеного оманою глузду, якби вони були вільні від традицій блудливої романтики, змогли б поставити собі питання: — нашо нам рівнятися в своїх визвольних прagnеннях на наше минуле й на наше майбутнє? — то й не сталося б цієї жахливої помилки, то й не віддали б вони свого дорогоцінного життя за реfрес, занепад своєї країни... Тася й Хорунжий! Тисячі прекрасних, життєздатних, молодих істот! Та. Боже мій, зверні очі на кожний клапоть української землі, — й вшоено безневинною випадковою кровю. Ха! це тільки випадок, що ми з тобою не лежимо кістями десь під Крутами чи під Жмеринкою, а живі, тут. Це тільки випадок, бо був час, коли ми ладії були безоглядно віддати своє життя за ту романтику!» (176).

Кінець «Фальшивої Мельномени» показує, яка дійсність все ж таки виросла з культурницько-повстанських затій. Котигорошок і Маруся розходяться. Один іде в терор, другий міняє віхи. Інші професіоналізуються, стають звичайними обивателями.

Ширший образ диверсій пробував подати **П. Панч** у повісті «Реванш» (1925). Корнет Яхонтів, Людміла й Аспазія, майор Джонс — головні дієві особи, основники й підюжники повстання, не-українці. Цікавий образ блатних, з колишніх «благородних», — давно помічене явище, як з багачів стають чехлі, коли у них не стане грошей. (Порівняй, наприклад, з романом «Gone With the Wind» американської письменниці М. Мічель).

Диверсію в Алтай, повстанство в немосковських частинах СССР дуже гарно описано в романі **В. Гжицького** «Чорне озеро» (1929). В. Гжицький (нар. 1895), син учителя з Галичини і абсолювент сільсько-господарського інституту, належав до організації «Плуг»

та «Західні України». Алтай Гжицького відмінний від Полтавщини лише кількома введеніми ландшафтами, як завважила большевицька критика. Ціль написання роману виявляється в таких словах: «треба зedнати тих, що ще не забули свого роду, треба закликати тульчі (співаків), щоб з тошуром співали про давню славу Алтаю. Ім треба творити нові пісні, про нових богатирів, що розчавлять ворогів, як за давнини. Треба, щоб вони були в кожнім аїлі. Довгими осінніми вечорами, коли Ульген погасить деннє світло, щоб збирались у юргах люди, а співаки Ім співали пісень і закликали до боротьби і помсти. Треба, щоб вміли подавати в молоці отруту тим, хто схоче молока напитись, щоб подавали гадок замісць риби, щоб убивали зашельців, як вовків у своїх загородах...» Роман і оповідає, як таку програму переводили «алтайські» націоналісти, і це, як відомо з судових советських процесів, цілком обективні факти. Інша група алтайської інтелігенції переводить на сторінках роману критику імперіялістичних забаганок комуністів. «Маю честь представити, — каже раз Таня, алтайська учителька, показуючи на єдиного московського персонажа повіті, художника Ломова, — імперіяліст в новому виданні, в рожевій обгортці... Такі теорії розводить, що куди тобі Йому Пуришкевич поїздив би.» Супроти «Чотирих шабель» Ю. Яновського «Чорне озеро» Гжицького відрізняється описом індивідуальної акції. Окрім цього «Чотири шаблі» воюють проти інтервентів не-москалів. Однак, між іншим: алтайський народ налічує 55.000 душ!

Ю. Смолич «Фальшивою Мельноменою» не скінчив свого заінтересування повстанством. В збірці оповідань «Неділі й понеділки» в децю розтягнута новела «Хома». Хома, колишній повстанець, отаман, здався на милість Советів, виказуючи своїх друзів і роблячи повстанству нині більше шкоди, піж колись користі. В часи всяких реконструкцій сидить собі Хома на якісь там посаді, коли раптом зявляється його колишній советський противник. І пізнає Хома, що вони два не можуть бути на одній праці. Колишній комбриг зневажливо дивиться на Хому, каже йому: «Не вмієш ти ненавидіти, падло!» «Б'єть люди, що все життя своє живуть автоматично, — каже Хома, — це отарні люди. Ми переживасмо велику добу революції. Хіба не характерно, що прослойки підробилися? Частина пішла за білими, інша за червоюми. Вілив... але пайчастіше — це просто випадковість, отарність, автоматичність... Я потрапив таки в певне оточення. Воно, звичайно, виховувало мене. Але після того я однаково щиро робив геройчні вчинки і на користь революції, і на користь її ворогів.» Хома — гній, як це йому й каже все той самий комбриг. Та ніхто Хомі не сказав, що помилковий крок у боротьбі виправляється не переходом до ворога, не зрадою своїх, а усуненням причин помилки, ліштвою озброєністю. Петро I. був не Хома. Коли його побили шведи, він не перейшов на їх сторону, а сказав: «ми ще вас навчимося бити, панове шведи». Хибою всієї викривальної літератури противпетлюровської є саме брак оції перспективи. Так наче пізнання,

що «шетлюрівщина» зайшла в сліпу вулицю, не має іншого рішення, ніж перехід на сторону ворога або самогубство. Але всі большевицькі романі макують саме такий кінець. В цьому їх фальшива тенденційність, правда, цілком нам зрозуміла.

Особливого розголосу, однаке, набрала маленька новела неокласика **М. Могиллянського** «Убивство» (1926), де говориться про інший терор — протибольшевицький. Автор колись був російським кадетом, постійним співробітником часопису «Річ», 1913 р. виступав проти гасла «самостійна Україна», що його кинув Всеукраїнський студентський зізд у Львові по докладі Дм. Донцова. А за часів літературної дискусії виріс Могиллянський уже на українського терориста. Сенс новелі «Убивство» висвітлив Б. Коваленко: «він радить, дещо замаскованою формою, вбити Грушевського за те, що він став більшовиком». Новелу розбірав ЦК КП(б)У і ухвалив досить нелогічно постанову, що, мовляв, започатковано «похід на літературному фронті проти соціалістичної України в спілці з фашистською Польщею(!)». Могиллянський пізніше, листом з дня 9 березня 1929 р. до редакції тижневика «Червоний Шлях» відхрестився від свого твору.

(Кінець буде).

Д. КАРДАШ

Весняні ігрища молоді

Можливості, що існують для українства на Західних Українах в ділянці виховання молоді, ставлять тепер зовсім практично ряд питань, що їх розвязки будуть мати тривале значення не лише для цих теренів, а для постановки нашої майбутньої молодечно-виховної праці взагалі. Віднайдення властивих робочих засобів і їх перевірка на широкому матеріялі — справа великої і далекосяглої ваги. Тільки так можна підготувати витворення органічної і суцільної виховної системи в лавах майбутньої єдиної національної молодечної організації.

В матеріалі цього виховання мусить посісти своє місце всі перві національної культури: її народне підложжя, що його кладено в основу виховання дитини ще в дошкільному віці, як запоруку нерозривного зв'язку з національною стилю, історична традиція, яка формує ідейно духовий світ підлітка, і новітню націоналістичну духовість, що остаточно вирізьблює мораль і характер

юної істоти, ставлячи її віч-на-віч розвязки практичних питань реального життя і боротьби.*)

Не будемо на цьому місці говорити про спосіб використання цього матеріалу в рамках правильної річної праці в Курінях Молоді, на Курсах чи по літніх таборах. Всі ці способи: ідеологічний вишкіл, довго- і короткотермінові курси українознавства, справа лектури і бібліотек, ділянка імпрезова, виховне значення домівки і т. д. — вимагають свого окремого розроблення. Тут спинимося тільки на питанні питоменного оформлення великих сезонових ігрищ і змагань, а конкретно ігрищ весняних.

Український фольклор і жива народня традиція дозволяють надати цим ігрищам оригінального національного характеру.

Український побут знає чотири обрядові циклі, звязані з відповідними порами року: зимовий, супроводжений колядками та щедрівками, весняний (веснянки, гагілки), літній (купальний обряд) та осінній, з його обжинковим матеріалом.**)

Кожен з них надається для привязання до нього відповідних змагань та ігрищ, влучаючи первень спортивний з мистецько-виховним. **Зимовий сонцеворот** найвідповідніший час для змагань молоді в зимових спортах (лещета, совги, високогірські військові вправи). Супроводити їх має колядковий та щедрівковий пісенний матеріал, як гуртовий та концертний спів, звичайно в закритому помешканні. Провідний мотив матеріалу — хліборобсько-військовий побут давньої України. Можлива теж відповідна ігрова, літературно-рецитаційна та балетова програма — колядки і щедрівки дуже надаються до такої інтерпретації.

Весняна перемога сонця з й ясним, радісним пісенним та ігровим матеріалом відзначається **»Святом Весни«** (найкраща дата — день св. Юрія 6. V.), з відповідною легко-атлетичною змаговою та мистецькою програмою, про яку говоримо нижче.

Сонцеворот літній — **Купальське Свято** — вивершення соняшної та вегетаційної сили, використовується для великих літніх змагань і полевих вправ та ігрищ, спрощених на купальському обряді і фольклорі (ігри, співи, сцени).

Обжинкова традиція оформлюється у **»Свято Врожаю«** (Праці) та дає вдачне поле для розвинення цієї теми. Воно може завершувати певні довші гуртові роботи молоді, пільні чи земляні, і бути їх святочною апотеозою. (Пісні, походи і поїзди, масові сцени).

»Свято Весни«, яке нас тут цікавить, своїм матеріалом чи не найбагатше.***)

Поминаючи змагову легко-атлетичну програму, що в ній зокрема підкреслені війовничі перві (маршові змагання дружинами, біг, лук, ратище і т. п.), хочемо близче спинитися над частиною мистецько-фольклорною.

*) Див. статтю О. К. „Виховання молоді“ в Альманасі „Сурми“, Прага, 1940 та Збірник матеріалів „Садок“, 1941.

**) Про це близьче дивись статтю: „Український побут“ в Альманасі „Сурми“, як теж „Пробоем“ ч. 6, 9/1940, 1, 2/1941.

***) Див. Збірник матеріалу цієї нації, виготовлений заходом Секції М. П. і Ж. УНО в Празі, 1941.

Народня словесність та обрядовість дають тут таке багатство вже готових і досі живих форм, що їх використання не створить ніяких труднощів. Є це матеріал веснянок, або гаївок чи гагілок, здебільшого у вигляді хороводів та ігор. Характер їх ясний, радісний, бадьорий, зміст — славлення пробудженої природи, зуходвалість здорової молодечності, часто воївничі, навіть історичні мотиви.

Використати дається він в трьох формах: масових рухових виправ під відповідний веснянковий спів чи музику; ігор, що їх знає народ, та укладених на їх мотиви і розвинених сцен.

Зокрема ігри (Перепілка, Мак, Мости, Кривий танець і т. д.), що їх є велика кількість, становлять вдачний готовий матеріал; при відповідному розміщенні груп або хороводів на площі чи лісовій галіяви, можуть вони робити ефект ще сильніший, як вправи.

Крім цієї рухової програми, може бути ще літературно-концертова, що її найвідповідніше відбувати при заході сонця навколо огнища. На неї мав би скластися відповідний реферат, що розяснив би зміст «Свята Весни», рецитації і складніші веснянкові музичні точки.

Стилева єдність цілої програми Свята надасть їйому великої формуючої сили.

Саме ж послідовне і систематичне переведення акції сезонових ігрищ покладе основи під оригінальну і питоменну розбудову національного виховання української молоді.

ДР. В. ПАНЧЕНКО-ЮРЕВИЧ

Країна XIX. сторіччя

(Репортаж зі Швеції).

Засинці на Рюгені. Пашпортова контроля та митні формальності нарешті скінчені і потяг понільшо повзе в темне нутро пароплава. Гремлять кайдани і глухо буркотять шруби. Ми вилазимо з вагону і дрипаємося по вузьких сходах на горище. Дме свіжий вітер. Радісне, білясте сонце, а ліворуч за широкою вже смутою ультрамариново-синіх хвиль повільно повзуть взад високі білі мури крейдяних скель острову.

Лагідно дзюрчати пароплавні шруби в білій піні водопросліду, а над нами на щоглі бадьоро лопотить золото-блакитний шведський прапор. З лівого боку швидко проходить великий сірий торпедовець німецької флоті.

В нашу епоху атлантичського напрямку розвитку світового господарства створилася в широких колах певна уява про Балтійське море, як про фактор другорядної ваги в світовій торговлі і транспорті. Це є цілковито помилковий погляд. Простори довкола

Балтику, для яких вони є головним шляхом водного транспорту в широкий світ, нараховують понад 100 міл. мешканців і відображають дуже поважну роль в міжнародній господарці своїми мінеральними, сільсько-господарськими та лісними багатствами, індустриальними продуктами та півфабрикатами. Для порівнання можна навести, що напр. товарообмін через Атлантический Океан між Європою та Північною Америкою вносив в 1936 р. 56 міл. тон на 12.000 кораблях в обидвох напрямках. В тім же році через Кільський канал та Бресенанд (обидва Бельгії не відображають жодної ролі в транспорті) перейшли доти з Балтійського моря коло 50 міл. тон товарів на 76.000 кораблях. В 1937 р. ті цифри піднеслися до 75 міл. тон. Дорахувати до цього ще треба 25 міл. внутрішньо-балтійського транспорту річно, в них 10 міл. тон трансбалтійського товарообміну та 15 міл. берегового перевозу. Як бачимо торгівля Балтика є в дійсності фактором першорядної важливості. Цікаво порівняти виходи з Балтійського моря з іншими брамами великих світових шляхів торговельних сполучень. 1936 р. перейшло в обидвох напрямках через Панамський Канал 18 міл. товарних тон, через Кільський Канал кругло 20 міл. тон, через Суез 24 міл. тон, через Ørsund понад 30 міл. тон. Тому ясно, яке величезне значення має *«Dominium maris baltici»* для обидвох прибалтійських великороджав.

Після галягів панувала колись над Балтиком всемогуття Ганза — міжнаціональний союз північно-європейських вільних міст від Новгорода і Пскову аж до Лондону. Зруйнував Ганзу оселедець. Колись мандрував він нечисленними легіонами спрятати своє весілля на балтійські мілини, але раптово з невідомих і досі причин переніс своє щорічне кохання до берегів Ісландії, Нюфаундленду і північної Норвегії та знищив тим самим економічну базу ганзенської потуги, розшарованої вже зростом національної діференціації європейських країн: Вільні міста Ганзи повільно занепали, як окрема політична сила. Тіжкий чобіт московського хана розчавив Новгород і Псков, а північні та західні ганзейські міста перейшли згодом на нові політичні та господарські фундаменти своєго існування та дальншого розвитку. Пізніше майже два сторіччя Балтик був часом аж від Штральзунду до Гельсінфорсу та від Обу до Галланду шведським озером, доки Полтавська битва не закочаткувала фатального розвитку нових відносин на європейському Сході. На полях лівобережної України вирішилася на два сторіччя долі Балтику та прибалтійських народів аж до року Гніву Божого 1917. Балтійська історія XVIII. та XIX. сторіч. була історією московської експансії зпершу територіальної (анексія Фінляндії в 1809 р.), агодом економічної. Повстала сильна російська балтійська флота (пізніше зрештою розторонена японцями під Чушімою), російський уряд заклав великі укріплення в Курляндії, Лівландії та на островах Езьо і Дағю й намагався наніть два рази будувати форти на Олінських островах, але обидва рази був примушений нищити їх несکінченими після проганих війн. Ганебно швидкий розгром цар-

ської імперії відкинув москалів на деякий час від Прибалтики. Відбудова німецької воєнної флоти з 1935 р. зробили Райх мілітарно панівною морською потугою на схід від Категату, а Балтійське море для Советів «*magis eiusdem*». Поза «ревіндикацією» стратегічних пунктів спору на південному березі Балтика та їх зашкіля велику роль мусить відогравати в плянах східної «імперії» здобуття Оляндського Архіпелагу. Оляндські острови є географічним центром Балтійського моря, міст між Швецією та Фінляндією й брамою до Ботнійської затоки, — шляху до лісних і мінеральних скарбів Півночі. Оляндський Архіпелаг має п'ять великих островів і понад 6.500 шер, не рахуючи незлічимих рифів та скель. Цей лабіринт є ідеальною оперативною базою та склонкою для підводних човнів, торпедоців і водолітаків. Оляндське населення є чисто шведське, виносить воно лише 23.000 душ і має під державною зверхністю Фінляндії свою самоуправу (ляндтінг в головному місті Маріенгамні) і культурну автономію. Стратегічна вага Оляндського Архіпелагу є з давніх часів величезна. Колись тут була віхідна база варяжських походів на Русь-Україну і Візантію та на Захід. Пізніше данці грабували звідсіль Свеалянд — середню Швецію. В свій час з Олянду шведи завоювали і склонізували Фінляндію і тільки після останньої програної своєї багатовікової боротьби проти Москви вони мусили з тяжким серцем відступити його Александрові I. па мировому договорі в Фредеріксгамні в 1809 р. Нарешті Олянд був базою німецького експедиційного корпусу ген. фон дер Гольца під час визвольної боротьби Фінляндії в 1918 р. Успіх фон дер Гольца ще раз доказав незвичайно велике значення архіпелагу в стратегії фінської оборони. Тільки посідання Олянду в стані забезпечити сполучення Фінляндії з півднем Балтика і Скандинавією. Оляндські острови стратегічно домінують над цілим західним побережжям Фінського півострова, щебто над найбільше густо заселеними і в господарському й оборонному відношенню найважливішими провінціями країни. Для шведської оборони беззахистний Оляндський Архіпелаг уявляє незвичайну важливу проблему наскільки існує загроза його захоплення ворожою Швеції державою. Від Маріенгамну до Стокгольму тільки 135 км. З цієї бази ворог був би в стані не тільки опанувати столицю Швеції, але ще через фіорд-озеро Меларен вдертися в нутро країни та відняти базу національного відпору — порівняно густо заселені південні провінції від Норрланду і зализа Кіруни і Йелівари. До того великі залежи руди центральної Швеції в Даллемурі та важка промисловість Стокгольму, Йовле і Сандвікену розташовані в безпосередньому сусідстві Олянду (10 хвилин для бомбового літака). З другого боку шведський Олянд був би в стані в сполучі з островами Готландом та Еландом захищати ціле східне побережжя Швеції і при умові, що ворог не володіє Фінляндією, заблокувати Ботнійську Затоку. Вирішальна роль Оляндських островів для забезпечення транспорту лісу і це люльози з Норрланду та руди з Лильє на півден та відповідне тому політичне зацікавлення певних великороджав оляндською проблемою є самоозрозумілими.

... Подорож від Зассніцу до Треллеборгу триває несповна п'ять годин і сумовито — ametistovий вечір погасав вже над сивим морем і сіроzielеним низьким берегом, як наш пароплав - пором входив в невелику затишну пристань. Але ясна нордійська ніч, місячна і прозора, як мрія Рільке, поволі клала свої світлосині тіні на родочу рівнину Сконе. Майже до півночі горіла над далеким обрієм мідяна опаска неба. На полях та прогалинах чорних лісів червоні деревляні хатки з білими рамами вікон та дверей

Невелика простором Сконе це найзаможніша і з найгустішим населенням провінція Швеції. Постачає вона понад третину шведського урожаю пшениці, дві третини цукрового буряка, велику частину шведської молошини та мясній продукції. Тут на експериментальній сільсько-господарській станції світової слави Свельоф — розвязана з успіхом між іншим і проблема плекання збіжжя на півночі і тим був уможливлений перехід шведської господарки до сівби пшениці в центральній частині країни аж до Далекарлії включно.

Під сільсько-господарським оглядом Швеція є майже вповноті самовистарчальна. Вистарчальність збіжевої продукції для національного споживання завдачує Швеція головно штучним погноям та інтензивним методам II сільської господарки. Збори жита, вівса та ячменю дорівнюють приблизно гектаровим зборам в Німеччині, а урожай пшениці навіть перевищає німецький. Довозить Швеція тільки дещо цукру і дуже багато південних овочів та риби. Проте молошина продукції країни така велика, що вона не тільки задовольняє власні потреби, але ще в значній кількості йде на експорт головно до Англії — споживача шведських сільсько-господарських виробів. Після Імперської конференції в Оттаві шведське мясарство мусіло в деякій мірі перейти з продукції беконів та смальцю до постачання яєць та дробу. Правда велика інтензивність шведського мясарства та молошини продукції залежить частинно від досить поважного довоzu закордонного фуражу, але інавіть у випадку блокади шведська, розуміється відповідно дещо зменшена продукція мяса, тваринного товщу, яєць та молошиних виробів в стані в повності задовольнити національні потреби. На сільсько-господарській ділянці заняті в Швеції коло двох п'ятіх цілого 6 і 1/3 мільйонового населення.

Величезне значення для добробуту країни має II лісне багатство. 42% шведського експорту виносить дерево та його продукти. В 1936 р. Швеція вивозила на 190 міл. корон дерева, на 300 міл. кор. целюльози, на 135 міл. кор. паперу. З цього видно, що важкача частина шведського дерева переробляється для експорту в самій країні на папір і цінні півфабрикати. Шведськими конкурентами в лісній промисловості є головно Совети та Фінляндія, дуже небезпечні для рентабельності цін через низький життєвий рівень іхнього робітництва. Через свої високі заробітні платні шведська державна промисловість примушена до постійної раціоналізації та модернізації методів продукції, але завдяки своєму організаційному хистові і дотепер не тільки що тримає непоруш-

ною висоту своєго експорту, але до того наче завоювали собі деякі нові ринки збуту.

Стокгольм — одно з найкращих європейських міст. Поважно суворі ряди масивних будинків та гранітні побережжя над замріяною блакиттю незчисливих заток і рукавів Меллрен. Прозора тиша парків і просторих вулиць, а довкола міста і поміж багатолюдними передмістями на сотнях островів, півостровів і шер чорноземні чатинні ліси. В затишні ранки зникає межа між морем та небом і далекі шери пливуть в сріблистій імлі, мов легкі сизі хмари. Атмосфера міста просякнута добробутом, повільною працьовитістю та нордійською урочистістю. Добробутом благословленного міром XIX. сторіччя від їїд гранітних камянниць, від спокійної солідної якості убрань, від неафектованих вистав просторих крамниць, від біло-синього матову кораблів в пристанях, від масивного чотирокутника королівського замку над Блізьегольмс - Гамнен. Але добробут той є тяжко запрацьований в суворій, скельстій, північній країні.

Навіть мацдрівника з Середньої Європи шведи вражают, як фізично неспічайно гарна раса: високі, атлетично стрункі, з повільними рухами тіла та гарними і привабливо спокійними обличчями. Людині, що звикла до континентально-європейської психічної напруги, до постійної межуючої з істерією життєвої тривоги, до перманентної гострої культурної та політичної кризи, — Швеція здається скристалізованим в дійсність міражем лагідного та повільного XIX. сторіччя. Але великі штурми нашого часу оминули дальню Скандинавію і не порушили затишного пlesa шведської душі. Нація та її провід анахроністично живуть тут в технічно змодернізованому, соціально зреформованому, духовному XIX. сторіччі.

Також і під архітектурним поглядом Стокгольм є продукт XIX. століття. Скандинавські міста колись будувалися майже виключно з дерева та час до часу їх нищили великі пожежі. Тому пам'ятників минулого тут обмаль та і не встані була ще до недавна убога північна країна масово будувати великі собори, замки та розкішні міські ратуші, що є гордістю Західної та Середньої Європи. Тисячеліттями культура, мистецтво, нові ідеї та нові звичаї були головним імпортом нордійської півночі з духовно рухливішого півдня.

Королівський замок на острові за Норр-стрілом, понад старим містом був збудований в кінці XVIII. ст. Тессіном. Його гарні тяжкі контури над блакитно сизим дзеркалом затоки є символом гордія про спокійної незрушимості духу Півночі. Трошки даліше за ним ренесансовий *Riddarhuset* — «Будинок Шляхти», пам'ятник минулого в повному значенню цього слова. Стара шведська шляхта була колись в Стокгольмській масакрі 1520 р. майже вищерть винищена данцями. Гюстав Ваза, визволивши свою країну зпід Данії, оперся головно на багате й гордівите селянство Готланду, Сьодерманланду та інших південних провінцій. Тут пізніше помалу почала нова шляхта, з часів Гюстава Адольфа та королевої Хри-

стини провідна верстva шведського народу. Шведська національна культура аж до середини минулого сторіччя не була культурою міста (як і, пр. в Німеччині або Італії), але культурою шляхетського двору (як в старій Англії). Великі маєтки з матеріальною базою їх добробуту: лісами й копальнями руди були правдивими вогнищами шведської культури. Індустріальна революція минулого віку матеріально зруйнувала старі шляхетські роди та цивілізацію, що вони очолювали, а їм на зміну прийшла промислова демократія: коаліція третього та четвертого ставів — підприємців та робітників.

За старим містом з його вузькими, чисто кам'яними морським вітром вуличками, в затишному остріві Ріддаргалльмені стоїть невеличка старовинна церква з високою гострою вежою — Ріддаргалльмс - Чъркан, що ховає в своїй брунатній готичній імлі воїцько пешибаглії гробниці конюнтів, між ними і могилу нашого славного союзника Карла XII-го. Гробниця його завжди вкрита свіжими квітами, а на долівці перед нею лежать великі лаврові кленопсидри з жовто-блакитними стрічками. Існує ціла література про причини занепаду шведської мілітарної потуги протягом XVIII. віку. Трагедія Карла XII. полягала в тому, що він був генієм. Для тривкого успіху його широкозакроєної великороджавної політики малолюдна, убога і до того виснажена століттям війни Швеція XVIII. сторіччя була завуzyкою базою. Навіть героїзм не в силі створити, втримати й усталити великороджавність при браку її геополітичних та демографічних передумов. Шведська мілітарна та політична потуга часів Гюстава Адольфа, канцлера Акселя Уксеншерри (Oxenstiегна) і Карла X. була уможливлена з одного боку занепадом рицарізуючих держав: Данії. Польщі, за слабої ще Московії перших Романових та зруйнованого Тридцятилітньою Війною Райху, з другого боку сильною шведською металургійною промисловістю, яка постачала живнірові Гюстафа Адольфа та Карла XII-го найкращу на той час зброю. Захищена географічним роз положенням країна, її незаторкнута господарка та усталена система податків довший час дозволяли королівському урядові фінансувати його майже безперервні закордонні війни XVII. та XVIII. сторіч, але, нарешті, Швеція була морально і матеріально виснажена. Близькі перемоги шведської зброй вичерпали найкращий людський матеріал та обмежили економічні можливості країни. Геній Карла XII-го, як і геній Наполеона I-го, перетягнув тятиву людської витривалості. Шведський союз Мазепи був геополітичною помилкою великого Гетьмана. Швеція в початку XVIII. віку вже не могла бути надійним союзником супроти Московії, бо за переможними прaporами Карла XII-го ховалися примари незлічимих тисяч шведських живніровських могил від Пфальцу до Ладоги, порожніх сіл, відлюднених та зубожілих міст і опущених копалень та майстерень його матірньої країни. Тепер після 130 років миру та впертої праці Швеція знову відбилася в перші ряди культурно-творчих народів світу, але сон шведської великороджавності розвівся назавжди.

На підвальних доробуту XIX-го ст. та світової конюнктури на шведські вироби квітне архітектура й мистецтво сучасного Стокгольму. Столиця Швеції горда своїми незвичайно гарними модерніми будівлями: ідеальні є архітектонічні опанування простору Ляллерстедтон в гармонійному комплексі будинків політехнікума *Tekniska Högskolan*. Церква *Engelbrektskyrkan* на високій гранітній скелі в середмісті на Карльєген є без сумніву одним з найкращих монументів модерної церковної архітектури. Нова ратуша Стадгусет на березі Мелярен — кам'яна емблема Стокгольму. Сріблисте північне сонце блукає в червоних арках ратуші і зеленими вогниками гойдається на темній завісі плюща. Високо на струпкій вежі горять золоті кулі флюгеру. Вздовж гранітного побережжя лагідно хлюпає море, а над брилянтами синіми хвилями Мелярен в елегантному літі кружляють сіробілі чайки. Я сижу на березі за круглим залізним столиком крихітної каварні ратуші з моєю приятелькою Гретою і насолоджуєсь сонцем, чайками, соленим вітром, що пахне смолою та водорослями, шопотливими хвилями та свідомістю власного існування, — *it is good to be alive!*..

Багато мені довелося мандрувати по світу, але ще ніде я не бачив таких гарних жінок і в такій скількості як тут в Швеції. На диво збудовані з гармонійно свободними рухами тіла, стрункі і золотоволосі як осінні берези. Життерадісній шведській жінці є чужка інтелектуальна та чуттєва проблематика, така типова для характеру німки вищих соціальних станів. Життя її здається простим та самоозрозумілим і бере вона його теж просто і без зайвих комплексів. Вже з давнього часу шведська жінка соціально є вповні урівноправнена з чоловіком. Почуває вона себе необмежено свободною істотою й тому є свободні її манери та значай і не строга її життерадісна мораль. Дуже рідко одружившися покидає вона своє дівоче заняття або посаду, бо матеріальна залежність від чоловіка шведській жінці не подобається. Роазуміється є і відворотна сторона медалі: певна нехіть до дитини та спадаючий природний пристрій особливо міського населення. Жінки в Скандинавії загалом далеко рухливіші від мужчин в різних відгінках життя, а особливо в коханні.

Шведські дівчата чарівні коханки — замріяно ніжні, як сама співуча шведська мова, але не менш є вони вартісні і як дружини і матері. Мабуть занадто певна своєї свободи та особистості шведка часто не дуже то схильна покірно зносити мужеське тираністю, але загалом вона є добрим і вірним товаришем, невтомна і повна адорового глузду господина. Крім того домішка скандинавської крові гарантує, як вчить досвід, потомство дуже доброї раси і непересічних здібностей.

Скансен, великий парк — музей поза містом на горі Юр'ордену над Сальт Шон. На полянах між мальовничими групами дерев старовинні дерев'яні церкви, дуже схожі на наші гуцульські, селянські хати повні старих меблів та приладдя, романтичні вітряки і клуні зі всіх сторін Швеції: Вермланду, Смоланду, Сконе, Далекарлії, Лапландії. На лузі перед церквою на низькому дерев-

ляному помості хороводом пливуть дівчата в барвистих народніх ношах в урочистому танку. Довкола журливо біляві берези, сіра давінниця старої церковки в рудавих мхах та затишна увага невеликої юрби глядачів.

У восьмій вечором починається в Скансені хоровий концерт. Мабуть ніде так не шанують народного мистецтва і пісні як в Швеції. Сиджу з Гретою на сходах похилого від старості вітряка і слухаю замріяно сумовиті, як білі нордійські ночі, шведські народні пісні. Вечір. Під нахи горить жовтий метал фіорду. На дальньому березі, поза Нобель-Паркен білі віллі дипломатів в темніючих садибах. Срібні стрізи моторових човнів бороздять пломенючий спокій затоки. Велике і тихе, аквамариново-зелене небо...

Сьогодні я гостем Грети в «Ельо-Портен-і» на Юргордені. Під акорди мелодій Шопена та Стравінського хоробро намагаюся перемогти два тузіни вибагливо різноманітних заїдок «смъоргосбурд'у», печені форелі та імпозантну мису ростбіфу з рофефором в арергарді. Іжа в Швеції це дуже поважна справа і жартувати тут в цім напрямі не люблять та поглітають щоденно прямо таки несамовиті маси тваринної й рослинної матерії. Зітхаючи, як пересичений бао-конст्रиктор, що чорну каву і слухаю атональну постальгію Гонеттера. Неголосні розмови за столиками в перголі ресторану, а в гранітному басейні посередині зеленого газону жигтєрадісно дзвенить водограй.

Сіроока двадцятьтрилітна Грета є секретаркою десь в статистичному бюрі. Заробляє вона 350 корон місячно, одягається з коштовно-елегантною простотою, бездоганно володіє англійською і трошки французькою мовою і навіть краще від мене ознайомлена з новинками французької і англосаксонської літератури, яку вона читає в оригіналі. Погляди Грети на річі, людей та їх взаємовідносини вражають своїм здоровим розумом, гумором та браком конвенціонального шаблону. Безперечно вона не є типом пересічної шведської дівчини, але все ж вона дитина скандинавської свободи. Батько її, цеховий майстер на електротехнічнім заводі, посідає просторе, модерно улаштоване мешкання в Росунді коло Штокгольму та літній домик десь в лісах понад озером. «Стюга» — літня резиденція на «вік-енд» та відпустку з самозрозумілою складовою частиною незвичайно високого життєвого стандарту шведського робітника. Матеріальної різниці між скандинавським «пролетаріятом» та дрібним буржуа нема жажже ніякої. Взагалі соціальна структура Швеції зрівняна в дуже високій мірі великими зарібними платнями в промисловості з одного боку, прогресивними податками на капітал з другого. Шведський робітник визначається своєю справністю, інтелігенцією, добросовісністю та загалом політичною поміркованістю. На цих якостях побудована висока кваліфікація шведської індустрії. З другого боку він від-

чуває себе паном положення і співволодарем в державі через свій становий провід та вимагає для себе без зазивого голосу або революційних вибrikів, але вперто і послідовно свою частину національного доходу. Правда, його соціальні побажання не залишають поза увагою фактичних спроможностей промисловості, бо шведське робітництво надто інтелігентне і добре поінформоване та зорганізоване, щоби істеричним становим егоїзмом руйнувати матеріальні підстави власного існування. Але його вимоги вистарчують, щоб поважно занизити, як «додаткову вартість» капіталу, так і доходи держави. Клясова нівелляція шведського народу усуває в певній мірі загрозу соціальних завірюх і робить дуже відповідною існуючу структуру нації. Але міщанський добробут та відпуження життєвої боротьби мають і негативну сторону: певну духову демобілізацію нації, її здібності до терпіння, боротьби та творчого напильття одиниць, з якого повстають нові культурні вартості. Соціальне забезпечення та ситий матеріалізм не в тим душевним підсніям, де повстає і розгортається геніяльний чин.

Сьогодні вечором я умовився з Інгрід в Brända Tomten. Невеличкі кімнати з почорнілими образами та циновими місками на стінах і маленькими столиками з барвистими лямпами на них, а за ними півголосом гомонять поважні кремезні постаті. Бренд Томтен улюблений льокаль стокгольмської плютократії.

Інгрід має каштанове волосся як шолом з темної міди, чіткий мов камея профіль та округлі, сині та невинні як у котеняті очі. До свого двадцять другого року життя вона встигла побачити вже «всю» Європу (у кожному разі між Біарріцем та Свінемюнде), бо батько її «disponent» (ген. директор) концерну зброї, постійно подорожує по вишарганім маршруті міжнародних гандлярів гарматами між Буфорсом та Анкарою, Букарештом і Сан Себастіяном. Зрештою мідяноволоса і синьоока Інгрід цілковито не зіпсована шаблоновим люксусом космополітичних готелів та снобізмом псевдослегантної пози. З наївним захопленням служас вона моїх невибагливих оповідань, сьогодні повнісеньких «des blagues» та з нордійською рішучістю шукає під столом моєго черевика.

На клясовоу чуттєву відрізницю між Інгрід та Гретою нема і натяку, ані різниці виховання, освіти, світовідчування, навіть смаку, урання і стилю життя. В Середній Європі між дівчиною з робітничої родини, яка заробляє на своє прожиття, та донькою «димаревого барона» була б ціла соціальна та духовна прірва. Це були б істоти двох різних пород.

Певно, що Інгрід посідає власний спортивний самохід люксусової марки «Грем» та моторовий човен, а Грета тільки скромний ровер і каюк, але на цім приблизно і кінчається різниця між ними.

Голубі дні в замку Ерьянгортені в Уплянді. Власники улаштували тут щось середнього між літнім табором міжнародної молоді та вільним коледжем. В просторих залах безпретенсійного »шанського будинку« та в старому саді під столітніми величними дубів роїться від прудких галасливих дівчат зі всіх північних країв від Англії до Фінляндії, найбільше розуміється з недалекого Стокгольму. Хлопців чомусь обмаль і якість їх не висока — *Schiappe Schwänze* — по влучній характеристиці моого соутника Юрка. Взагалі пересічні нордійські парубки роблять враження досить таке мляве і коли б не згадана вже активність нордійських дівчат, то — північна Європа давно вже вимерла би. Не знаю, чи відповідає дійсності популярна гіпотеза, що всі світові культури аж до японської і старо-перзанської включно були сотворені мандрівними нордійцями. Але якщо це так, то мусимо припустити, що ці справні нордійці хоч дійсно багато мандрували, але мало коли поверталися назад, а іх сучасні країни народилися від когось іншого, бо з вікінгами у них спільногого як у пудля з вовком.

Минають затишні тижні. Лагідний фйорд плюскотить об вишаргані вітром сірі скелі. Над чорними смереками дальніх шер повільно пливуть білі клуби хмар, а в сутінку довколишніх лісів розкидалися осамітнені хатки — »стигі«, червоні з білими рамами бікон та дверей. Вітер дзюрчить в галузях величнських дубів над гранітними могилами вікінгів, а під сріблистими вишивацькими лишайниками глибоко врізалися в їх камінне тіло руни. На ясно-зелених, як турмалін, росистих ланах шугають загаї сорок; над затишним плесом моря щовечір розгортає небо кристалеву мрію невимовно ніжних фарб наче геніальну візію Матісса.

По ініціативі англійця Перри в Ерьянгортені щотижня інавазія подорожуючих британських політиків: самих рекінів з Labour Party. Таркінтон, Ноел Бекер, Міссис Кол та марудні гіндуські професори ущасливлюють нас банальністю вселюдських теорій. Маючи поганий характер та нахил до жартів, я не стримуюся від отруйних завваж і швидко закладаю тривкі підвальнини моєї непопулярності між »друзями поступу«. Зрештою після розкуйовджених дискусій завмірають під голубим подихом літа в Ернгордені всі пристрасті і ми з Юрком самозадоволено мріємо довгими золотисто-синіми годинами на розпечених сонцем скелях моря в життерадісному колі ясноволосих і бистрооких дівчат. В неділю на замку паноптиться антропософи. Камін »транссубстанціюється« в віттар, довкола грубих кристалів гірного хрусталю горять парафінові свічки, найвищі дівчата зітхають з подиву перед цею мінералогічною релігійністю, на невимовно поганій англійській мові гундосить наш домашній пророк Міша Гофманов — москаль з України, про »триедину людську істоту«, довкола сублімують в трансцендентальній мряці англосаксонські та середньо-европейські астраль-

ні душі, а ми з Юрком дивимося з римо-католицькою погордою на вибрики недокровних еретиків.

Сігтюна — колишня столиця старошведської держави — Свеаріке, а тепер крихітне містечко з вулицею одноповерхових будинків. На площі супроти готелю невеличка, оглодана старістю дерев'яна ратуша. В зелених садибах сиві руїни транітних церков. Поміж ними, на горі, високо над озером, величезна будівля народного університету нагадує середньовічний орденський замок своєю масивною чотирокутною вежею, просторими галіями, критими переходами та бастіонами терас. Довкола застиглі жовто-рожеві колонни смерек з їх чорними коронами. В цій гарній будівлі модерного стилю нордійської архітектури міститься ряд установ: *Folks hög skola*, краснавчий музей, велика бібліотека та дім відпочинку для письменників. Два рази на рік тут відбуваються кілька-місячні високошкільні курси для сільської молоді і робітництва з лісних районів, раз для хлопців до 24 років і раз для дівчат. Многомільйонова фундація повстала та утримується цілковито з приватних засобів, як майже всі найкращі наукові та освітні установи країни. Під час світової війни основник та теперішній директор Сігтюнської Народної Високої Школи прийшов до висновку, що три старі панцирники шведської воєнної флоті не вистарчують для оборони берегів, та зібравши потрібні гроші, — власною ініціативою збудував і поставив до розпорядимости держави панцирний кружляк. Шведський народ охоче і незвичайно щедро дарує на національні, добродійні та культурні цілі. Пригадаймо 400 міл. шведських корон приватних зборок на користь Фінляндії.

Упсала. В старому місті *Gamla Uppsala* була колись друга по Сігтюні столиця старої Швеції. Залишилася від неї тільки старовинна готицька церква та три великі могили перед нею, мабуть колись святі місця поганського культу. За церквою резерват — музей і старошведське село. Дерев'яні Помпеї — хати, клуні, крихітний вітряк і ніжні берези на тлі цитриново-жовтого вечірнього неба. В єдиному готелі - шинку Старої Упсалі я вперше пробую мед, улюблений напій наших предків. Цікаво, що на всіх германських мовах (нім. мет, шв. *Mjöd*) його назва походить зі старого українського меду. Подається він тут в величенню від вікової копоті галло-единокровним з Біргелем Ярлім або Еріком Червоноголовим. В камінні мерехтить багаття. Зрештою, мої романтичні уяви мають під собою і в дійсності трикій ґрунт. Тяжко в світлі обективних фактів сумніватися у скандинавських впливах на процес формування України-Русі.

Природний центр 30 тисячної Упсалі є її університет. Високі школи та дослідничі інститути Швеції одні з найкращих в Європі. Їх наукова традиція є дійсно блискуча. Невеличка числом нація дала світовій культурі цілу низку геніяльних вчених: Шеелс, основоположник сучасної хемії по ряду з Левуазье, Берселіюс, Лінне, Сельсіюс, Нобель, Сванте Арреніус, Те Свеберг, класик

геополітики Рюдольф Чьєлен (*Kjelén*), Свен Гедін, Мюрбек. В упсальському соборі стоїть гробниця Сведенборга. Загалові він є відомий як ясновидець та джерело несамовитих візій потустороннього світа. Фахівці знають, що поза тим всім Сведенборг був одним з найвизначніших учених свого часу та геніальним організатором шведської гірничої промисловості.

Студенти та студентки в іх білих шапках на вулицях Упсалі є живим (і досить турбулентним) символом духу і призначення міста. В товариському житті вони насолоджуються великими привілеями і взагалі є особливими улюбленицями сентиментального й романтичного шведського громадянства. Молодь ця є життерадісна, працьовита і загалом цілковито не обтяжена середньо-европейськими психічними комплексами чи гальським старечим раціоналізмом.

На північ від Далярне починаються прадіси Норрланду, а там за півми безкрайні тундри Ляппмаркену з іх легендарними залізними горами Кірунавари, золотом Болдену, велическими джерелами електричної енергії погамованих турбінами водоспадів Порьюсу. Властива Швеція це є її порівняно густо заселений південь, проте її північні провінції носять виразно колоніальний характер. Експлоатація їх природних скарбів: ліса, руди та водної енергії знаменito механічно зорганізована та зраціоналізована, але постійних осадників на північних просторах обмаль. Людина тут не зростається зі землею, але мандрує від лісозаготовок до лісопілля на заробітки в північних копальннях та фабриках целюльози, а при інершій спосібності повертається назад на лагідніший південь. Між людністю переважають тут чоловіки, а між соціальними класами робітництво. Взагалі густота населення Швеції (14 душ на один кв. км.) повністю не відповідає її великим господарським можливостям. Країна була би в стані прокормити багатократну кількість своєго теперішнього населення і стати при своїх природних скарбах та організаційному генію нації, великою політичною потугою на півночі Європи. Бракус шведам пахилу до біологічної експансії. Природний приріст людности тут є найменший навіть між скандинавськими країнами і виносить щось коло 2,1% річно (на Україні приблизно в десять разів більше). На величезних просторах північної Швеції припадає щось коло 5 мешканців на 1 кв. км. Ясно, що демографічний вакуум казково багатої Півночі робить поважну проблему для національної оборони Швеції. Евразійська загроза зростає з кожним роком. Розбудова позицій східнього сусіда Швеції на Білому Морі та Північному Океані: торговельних пристапей, баз воєнної флоти, каналів та залізниць, — повітряні рейди понад безлюдними тундрами північної Скандинавії та події зими 1939—40 р.р. у Фінляндії з анексією на півночі Куоляйерві та концесією стратегічної залізниці через фінську Лапландію до Кемійерві, щебто в сторону Рованьємі, Гапаранди та північно-шведського гірничого району, — вже в цілості отверто відкривають імперіяльну мету «Евразії». Посідання свободного доступу до Атлантического Океану через північно-норвезь-

ські фйорди є для »евразійської імперії« одні з найголовніших завдань її великородженої експансії, важливіше навіть ніж гегемонія на Балтійському Морі. Опанування північної Швеції з її залізничним сполученням з Балтійською Затокою від Нарвіку через Ріксгренсен, Кіруну, Йеліваре до Льюлео з віткою: Буден, Гапранда і Торнео на фінському кордоні до Рованьємі є *conditio sine qua non* тривкого посідання північно-норвезького берегу. Не менш привабливі є, розуміється, і мінеральні багатства шведського Ляппмаркену та ліси Норрланду. З анексією цих країн та Фінляндії Москва мала би повну монополію в Європі на дерево та його продукти і разом позбулася би своїх валютних труднощів. Не менш вартісним було б і посідання заліза Кіруни та Йелівари, навіть не стільки для індустрії самого Советського Союза і без того забезпеченого власними сирівцями, скільки з політичних причин, бо Ляппмаркен є найважливішим джерелом для західно-европейської важкої промисловості. Правда, сама лише окупація мало-людної Півночі не знищила би мілітарної відпорності Швеції (для фабрик зброї вистарчила б центрально-шведська руда з Даннемури і т. д.), ані її господарської життєздатності, бо життєві джерела нації лежать переважно на густо залюдненому півдні, але були б знищенні підвадини надзвичайно великих шведських торговельних і фінансових спроможностей та високого життєвого стандарду. Великі операції з півночі не були б через велике віддалення надто безпечною, якщо не сполучені з одночасною офензивою зі Сходу через Балтійське Море. Але з другого боку з тієї самої причини оборона майже безлюдного Ляппмаркену була б для шведської армії незвичайно утруднена, тим більше, що залізнична лінія через ліси Норрланду може бути легко ушкоджена відділами парашутистів. Вигляди на успішну дефензиву на шведсько-фінському кордоні вздовж *Forre Älv* були б невеликі. Для шведської генеральної булави ясно, що лінія оборони лежить не на Торне, а вже на східніх границях Фінляндії.

С. П.

Архітектура на Рад. Україні.

(Кілька нотаток з таємного боку)

Подрібніш про справу охорони архітектурних пам'яток на українських землях під Советами пише в 12 ч. за м. р. „Архітектура Радянської України“ якийсь М. С. (М. Сімікін?). Подаємо нижче цікавіший уступ в його статті (відкреслення в тексті є примітки в дужках наші!).

„Декрет РНК УРСР від 31. серпня 1940. р. про організацію республіканського Комітету охорони пам'яток мистецтва і культури — подія важливого значення. В 1920. р. в Москві були виставлені для прилюдного огляду праці видатного живописця ХІV. ст. Андрія Рубльова. Провадились також ремонто-реставраційні роботи архітектурних пам'яток в Москві, Ярославлі, Угличі і т. ін.

В. Д. Бонч - Бруевич в опублікованих спогадах про піклування Леніна за збереження пам'яток старовини розвівдає, що вже в перших днів передачу з

Петрограду до Москви Левін вживав заходів до охорони Кремлевських веж, до реставрації церкви (!) Василя Блаженого, Успенського собору, Шереметєвської лікарні роботи Кварінгі в Москві і інших памяток. В Україні в реорганізацію ВУКОПІС. у (Всесур. комітет охорони пам'ятників іскусства) в Головмузей, охорона памяток, треба однозначно сказати, здійснювалась з меншим зауваженням громадськості, хоч уже пробуджений інтерес до історичного минулого продовжував свою живу справу. Наукове вивчення та історичне використання памяток в цілому валичилося в формі проектів і побажань, і навіть щодо попередньої роботи — більш-менш повної реставрації памяток архітектури — на Україні — *tak i не було переведено*. І тільки окремі особи продовжували цю роботу власної ініціативи. Згодом почав послаблюватись і самий нагляд за пам'ятками архітектурної старовини.

З 10 ч., 40. р. „Арх. рад. України“ від статті В. Мовікова під заголовком „Районне планування Донбасу“ довідуємося про підсумки конференції по „районному плануванню“. Читаемо, що „передові капіталістичні країни — США, Англія, Німеччина в етапі три десятиліття досягли широко розвинутого планування міст“. І хоч в цих державах, на думку автора, панував „авархія капіталістичного виробництва“, а в ССР, мовляв, чиста плановість, проте на практиці в ССР „є багато випадків неправильного розміщення виробничих підприємств та інших об'єктів і цілих селищ (Донбас, Криворіжжя)“. Так напр. в 1935. р. побудували селище „Червоний гірняк“ у віддалені 5 км. від основних копалень і очевидно без належної комунікації, що зрештою „привело до безпланового, хаотичного забудування поблизу шахт“. Цей випадок далеко не одинокий. Є також „недаволені практики самочинного забудування в містах і селищах та відсутність ефективних заходів боротьби з порушниками будівної дисципліни“. З постанов вгаданої конференції, що має т. м. маніфестаційний чи то деклараційний характер, одмітимо постанову яка каже, що в „першу чергу районним плануванням повинні бути охоплені Придніпровський промисловий район, а також Дрогобич-Бориславський нафтowyй район“.

Питанню упорядкування міст Донбасу присвячена в 12 ч. „Арх. рад. Укр.“ стаття „звід. облкагоспом м. Сталіно“ В. Басса. В статті читаемо інш. наступне:

„В Сталінській області можна навести такі приклади, коли м. Часів-Яр, що має генеральний проект, до 1939. р. забудовувався керівниками промислових підприємств у повній суперечності з проектом. Все соціально- побутове будівництво роємізувалось у безпосередній близькості від підприємств, в антисанітаріях умовах. В Горлівці колишні керівники азототукового заводу уперто проводили будівництво робітничих жител буквально біля стін заводу, який вадіяв, як відомо, гази в навколошну атмосферу, в той час, як генпроект міста передбачав зовнішні райони забудови. В Макіївці кол. керівники заводу ім. Кірова також вперто здійснювали будівництво в безпосередній близькості до заводу, в найнеспорядженніших санітарних умовах. Все соціально-культурне будівництво Азовсталі в Маріуполі розкидано на лівому березі р. Кальчик, будучи відірваним від усіх видів комунальної упорядкованості. В м. Сталіно мали місце факти найгрубшого порушення забудови міста. Так, в бевпосередній близькості підкурін терикона шахти ч. 4. „Лівенська“ був споруджений кращий стадіон в області. В м. Дзержинську по осі єдиної (!) замощеної вулиці міста кол. керівники тресту „Дзержинськвугілля“ забажали поставити житлові будинки. В селищі шахти „Орджонікідзе“ тресту „Макіївугілля“ дворові фасади в надвірними будівлями, вбиральними (!), сарайями виявилися аварійними до однієї з основних вулиць селища. В Моспіно (Макіївського району) кути кварталу з двохповерховими будинками виявилися „оформленими“ капітальними вбиральними. Перерахунок цих неприпустимих помилок (?) можна було б набагато збільшити“.

Далі: „... зовнішній вигляд наших населених центрів ще має бажати багато кращого. Навіть нумерові знаки будинків, таблиці з назвами вулиць, рекламні прилади, покажчики жильців у під'їздах крупних будинків, освітлення під'їздів — всі ці „дрібниці“ міського благоустрою ігноруються. Немало випадків, коли одна вулиця має кілька назв, а кілька вулиць одну назву. ... В ряді випадків шахтні організації не закріплюють спеціального транспорту для санітарного очищенння, їх останнє проводиться випадковим транспортом (!) в основному, напередодні великих свят Домоволодіння державних і громадських підприємств і уста-

нов по чистоті повинні бути аразковими (!) й служити прикладом для приватних домоволодінь. Факти, проте, показують протилежне. Такий стан, коли м. Орджонікідзе, Чистяково, Дружківка річні пляни вивозки нечистот за 9 місяців виконали менше, ніж на 50%, можна ясувати тільки неуважністю місцевих організацій до цього важливого питання. В ряді робітничих селищ, наявіть міст, не відведені асенизаційні поля. Не дивлючись на величезні кошти, вкладені за останні роки в шляхове господарство міст, останні по рівню замощеності теж залишають бажати багато кращого. Процент мощених вулиць досягає всього 18. Ряд великих шахтних селищ із населенням, яке досягає декількох десятків тисяч душ (!) не мають тротуарів і мостових. „Правда“ в передовій від 14. вересня 1940, р. висала: „Дійсні господарі не допустають, щоб на бульварах і скверах винищувались дерева й квітників насадження“. А ма в себе в області це, пояснило, допускаємо. Досить навести кілька прикладів злочинного відношення до великих насаджень по місту Сталіно: на шахті 12—18 (Будьонівський район) був створений у свій час чудесний парк, тут було вільше 3000 дерев, на які витрачено 20.000 карб. Зараз 60% цих дерев уже загинуло. 6000 дерев були насаджені в заводському районі м. Сталіно — більша частина з них також загинула.

Рецензії

Календар-альманах Сурки на 1941. рік. Уклад О. Штуль. Прага, 1940. Секція маєтників, письменників та журналістів УНО в Празі. Ст. 184.

Цих кілька рядків не буде рецензією. Це буде скоріше опис видання в деякими зауважами.

Найперше мусимо сказати про мету цього календарного видання. Вже в самого вмісту уміщеніх у ньому статей це відмінно. Ця мета — дати українському читачеві до рук тривалу справочну книжку про українські національні справи, а не тільки календаріум чи легку лектuru, як було досі традицією подібних видань.

Інж. Др. С. Володимирів в статті Українська земля подає географічні константи нашої території, узгляднюючи найновіші зміни. Стаття багата на числові дані, особливо щодо економічних ділянок знання про нашу землю. Дуже ефективно ділають вказівки на місце українських земель у світовому господарстві.

В статті „Віки говорять“ читач знайде коротке репетіторіум української історії.

Дуже цікавий нарис „Український націоналізм“ Д. Кардаша. Мені тільки хотілось би ще більшу увагу звернути на дореволюційне самостійництво, як на ідеяне джерело теперішнього націоналізму. Треба сказати, що до революції було, вдається, чотири центри українського самостійництва. Важливий центр був Петербург, де головним кадром було студенство відомим проголошенням бойкоту російської культури. Хтось мав би дослідити персональний склад цього гурту. Другим центром був Київ, важнішим за Петербург. У Києві існувало за війни „Самостійницьке братство“ — більшість членів якого була так само студенти. Метою братства було виховання самостійницьких почувань у нашого народу та племіння соборницьких взаємин. Члени братства помагали галицьким заложникам, заховували від московського анищення українські книжки в Галичині, створили велике видавництво „Вернигора“ і пізніше, за революції, брали участь в пропаганді ідей української незалежності. Київські самостійники супроти петербурзьких відзначились тем, що не були соціалістами. Тому в революції 1917. р. вони були зацікавлені. Два з київських самостійників — студенти Мілюла (?) Лизогуб та Олелько (?) Попович полегли під Крутами. До гурту передреволюційних київських самостійників, що збералися найбільше в домівці пані Любі Крижанівської на Подолі, належали, між іншими, мальяр і поет Михайлло Жук (пізніше професор київської Академії Мистецтв), проф. Роберт Лісовський, тепер у Празі, В. Тодосів (псевд.) — правник і автор дитячих книжок, студент Отаманівський, В. Златополець (псевд.) — автор „Сина України“, др. П. Кашинський та С. Николишин (псевд.). Далішим центром був Харків в Міхнов-

ським, здається, на чолі. В Одесі працювали під проводом Луценка та Липи. З часів Центр. Ради не треба забувати на невеличку фракцію націонал-революціонерів (В. Химерик, М. Любинський, що хто?), що єдині тоді репрезентували, як самостійники, український націоналізм в першому нашему парламенті. Маємо ж кілька молодих істориків, варто було б, щоб хтось із них занявся історією українського самостійництва. Важко чекати, щоб цю працю зробило старше покоління, в якому колишня ненависть супроти самостійників перейшла у ненависть до націоналістів. А потім треба буде більше прослідкувати історію творення перших наших полків, там знайдеться багато цікавого.

Осередньою студією альманаху є багата фактичним матеріалом праця О. Лашенка про Культурне життя на Україні. В першому розділі статті, пригадці про варягів, зразу насочується нова тема. Досі у нас студіювалось питання про походження варягів — хто вони були, відки прийшли, тощо. Але цікавіше для наших учених буде питання про асиміляцію варягів на Україні. Не тяжко догадатись, яке це важче питання саме в звязку з націоналістичним поглядом на історію. Ми в історії дивимось на відті нашої національної свідомості і на те, відколи ми стаємо справді самостійними, відколи наш народ зачиняє вибивається наверх, а не вносить тільки заступування себе то одвою, то другою чужою шляхетською верствою. Питання про асиміляцію варягів, так, як Й підсказув О. Лашенко на ст. 68, дуже потрібувало б ґрунтовної монографії, щоб було без дебат ясне. Цього тим більше треба через велику роль, яку займає Киянівська доса в світогляді модерного українського націоналізму. З історії знаємо, що киянівська Русь уміла боротись за себе, не так, як тодішня православна церква, реформована греками митрополитами, що спокійно утикала на Північ, коли у Києві стало невигідно. Хочеться не тільки вірити, а напевне знати, що старовинна наша аристократія буда не тільки в титулі „призвання прийти й володіти нами“ нашою, але й по крові такою. Зисувати, це, винчайно, не було завданням праці О. Лашенка. Але важко те, що він від присутності цієї проблеми не увільняє себе, а безперестанно має Й на очі. По Козацтві, що не потребує таких дослідів, О. Лашенко ще два рази вгадує проблему національної провідної верстви, а саме, коли говорить про Шевченка (ст. 100) та про Мельника (ст. 110). Нині це дуже треба, бо щось дуже розгегкались потомки капітолійських гусей. На п'ятім розділі статті видко, як мало ще опрацьоване наспі недавнє минуле.

Від статті про Український побут починаються побутові статті. Панові (пані?) Н., не подобається малованих обличчя, брів, уст, нігтів у жінок, бо це, мовляв, суперечить не лише народній традиції, але й духові нашої доби. Не знаю, не знаю! Знаю тільки, що від віків усі реформатори боролися проти жіночої вдачі і... боряться досі. Думаю, що стилово, це єдина, „календарна“ стаття в цілому дуже культурному альманасі. Ще добре, що за нею йде М. Юріна „Наш стиль“. Наш стиль — все ж таки не селянський стиль, хоч би ми й коли селянами були чи не були, і хоч би ми селян любили не знати як!

Дві статті О. К. про „Виховання молоді“ та Р. Аїна „Поважільна освіта“ — програмові. Те саме М. Чирського стаття про „Театр наступу“ та О. Гайдая „На музичному відтинку“. Всі такі коректні, що що тут скажеш?

Для провінційних керівників ріжними імпрезами та виставами придадуться дуже дві статті С. Половця „Оформлення домівок та національних імпрез“ і „Оформлення сцени“.

З цікавістю прочитав я статтю про „Українські державно - національні відзнаки“ скромного автора М. Б. і думаю, що кожний з такою самою цікавістю це зробить. Сподіваємось, що пра інші нагоді розповість нам п. М. Б. про наші краєві відзнаки. Які цікаві річі виходять від шефа людей, що якусь працю дійсно люблять!

А щоб від кінець та й не закритикувати? Згадав я стару традицію наших рецензентів, що в останніх роках своїх поглядів вавше розпорядили невдалі слівця, тай кажу собі — я хто? гірший? А що не знаю до кого причепитись, то візьмусь за С. П. Затягте собі, пане добродію, що всі правила, які треба, ми не тягнімо, а знаємо, або пам'ятаемо, або — коли вже на те пішло — ватя-

млюсно; отже, ваші правила є правила, які треба вважити! А от, щоб мати в хаті календаря, то це вже треба тяжити — якого!

Н. Г.

Політик: „Причини упадку Польщі“. Українське видавництво, Краків, 1940. р. ст. 297. 7.—зл.

Сам автор у передмові стверджує, що його міркування, висловлені в книжці, можуть придатися істориків Польщі та можуть спонукати його до написання грунтозної студії.

По двадцятьтих роках всі ми вважали скликання представників народів бувши. Російської Імперії Центральною Радою для створення Російської Федерації по розпаді Росії, або безнастаниї агадки в III Універсалі за добро й інтереси Росії — за безсумнівний доказ браку скристалізованого національного світогляду. Чи не в таком самому доказом нездатності визволитися з чужих державних впливів і думання чужими категоріями — примушувати нас, за щойно вгаданих умов, міркувати над справами, що цілком нас не обходять і не повинні цікавити? Хіба ми поляки, щоб р. 1940. найбільше місця присвячувати в „Краківських Вістях“ читанню при причину упадку тоді Польщі, а якою таємною анонімової автор, що все переживав ті настрої, якими жили „Діло“ і „високі посли“, що охоче витирало кутки в чужих културах та служила за демократію для переконування Європи в тому, що їх ми „громадяне“ Польщі?

Нас, українців, в цей момент, коли ми маємо стільки нерозвязаних питань, з минулого може лише цікавити те, як жилося певній частині українців під 20-літньою польською окупацією (коротко могли пригадатися австрія, утихи, гніт, все, про що не можна було писати, як доказ, що польська нація, яка складається в минулих і майбутніх поколіннях завжди однаково ставилася і ставиться буде до нас). Натомість, цілком зрозуміло, не повинні б обходити нас супо польські справи, а в тому числі й те, чому у цієї „шляхетної нації“ завалилася І держава.

Але автор думає не так, бо пише: „авданням нарисів не буде доказувати, що українцям вле велося у Польщі, тільки, що поляки так правили свою державою, що довели до катастрофи. (ст. II). Добре, однак шкода, що не засував він нам, нашо ми маємо це і для кого „доказувати“! Ах, правда! На дальній сторінці автор висловив бажання „повчити польське громадянство, як не треба правити державою“, хоча й анає, „що це понад наші сили“.

На ст. 14, 15 боліє він душою над „трагічною долею Польщі“, над анархією, що в особі темних духів „вигнугла страхітливу печатку на передвіподільній історії Польщі“ і привела до „трагічного кінця“.

На ст. 16 годув автор не лише поляків, але й нас старою січкою демоліберальної публіцистики, наче б то були нації, які відавначалися, маючи владу в руках, толерантністю й браком буффонади... Полякам ця січка не пошкодить (бо, певно, й не читатимуть), але нам — то дуже!

Звичайно, що шкода часу й місця тут на вияснювання страшної політичної неграмотності, якою тхне від кількох сторінок міркувань над „комплексом меншевартости“ та інших тез автора, про які спроще можна сказати, що вони „оперті на жахливому політичному анальфбетизмі!“ Аж до ст. 22 автор займається (її амушує читача до того самого) дрібними, чисто польськими внутрішніми справами, раз висловлюючи „жаль“, що ніхто справді не бачив працю Б. Б., раз хваличи під небеса Пілсудського, „що мав усі дані бути диктатором“, раз анову з сумом стнердкуючи, що той Пілсудський „що не зробив — то все не те, що треба“.

Всі ці сторінки аж рябіють від безлічі прізвищ не лише „чоловіх діячів“ непотрібної і нецікавої нам Польщі, але навіть прізвищ дрібних адміністраторів, поганеньких журналістів і людей вулиці. Безконечні реєстри партій, „зевоизкуф“, вважовідносин між ними, зустрічей, ровнов і т. д. На ст. 65 автор про-

сить сам „вібачити за той довгий і нудний вклад“... Автор робить такі відкриття, як, напр., що воєвода Білик „загирив останні можливості українсько-польської згоди“. Ми ж думали, що такої можливості, незалежно від Білника, не було і бути не могло. На протязі тих 92 сторінок встиг автор подати біографії мало не всіх, навіть 20-рядних політиків (не забувши занотувати для нащадків навіть хто яку мав коханку) і викласти р. 1941. стару-престару, ще австрійську теорію „держави національностей“, з якою висилися всі демократичні колегове автора, хоча, крім штучного твору, що існує наслідком збігу спеціальних обставин, — Швайцарії, більше на світі не пощастило б знайти чогось подібного, а життя безнастінно доводить абсурдність і облудність цієї теорії. Серед українців в обіг пустив ці теорії Драгоманов, і заплатили за них українці теперішнім поневоленням. Серед нас бо вони ще, на жаль, поширені, а серед поляків цієї теорії авторові й товаришам поширили її протягом 20 років не пощастило й тепер не пощастити.

Очевидччики, що політично грамотні українці не повірять авторові, що „не було в Польщі боротьби між окремими народами“ (ст. 87). Про це заспівнюють не лише автор, але й всі поляки а цілком арозумілих причин: вони вірять, що власне це дасть їм знову змогу висунути гасло „за нашон і вашон вольносць“

спробувати звести найвін українське теляти до польського хліву в надії, що тепер буде „держава в ролі судді, що сама вирішує суперечки народів“! І всі ці слова, які москвиці назавав би „благоглуностями“, виголошув урочисто підсліпувати „політику“ саме в час, коли всі модерні держави визнають лише одну націю виключним паном держави, коли більш, ніж коли інше, має значення термін „панівничий народ“ і т. п.

Автор в захопленням агадув книжку проф. Ольгерда Їурки, який теж думав про „державу національностей“, а що це стойть в занадто яскравій суперечності в усім, що діється довкола, а усіма розвоєвими тенденціями сучасного світу, то п. Політик атачує сучасний націоналізм із засідки, нападаючи не на нього, а... на „найпримітивніший і найбільш фанатичний шовінізм“! Так звався в бесмертному „Ділі“ всякий справжній націоналізм!

Від ст. 92 автор починає говорити про „національну політику“ Польщі, вакидаючи полякам повну політичну неграмотність, але тому, очевидччики, що він сам арісся душою з тими політиками, дав тут же таки не менші докази неграмотності. По-перше, коли мова йде про б. Польську Державу, то не можна під наголовком „національна політика“ подавати лише про меншинну політику твої держави, бо це лише частина „національної політики“ Польщі (адже, напр., ціла закордонна політика держави є політикою національною). Не анало рівноож, чим пояснити, що авторові й досі здається, наче б то керівники польської політики не провадили ніякої політики національної, ні доброї, ні злой. А дальших 74 сторінки авторового писання присвячені саме фальшивому і шкідливому висвітленню твої політики, якої... „не було“!

Пояснити таку дивовижку можна хіба лише тим, що автор звик уважати за політику чи за щось існуюче лише „декларативну заяву“, якусь „комісію для справ“ і т. п., а не живу, спайдішню політику, яка велася довкола нього. Для кожної свідомої людини ясно, що в Польщі від першого дня велася послідовно одна певмінна антиукраїнська політика на всіх ділянках життя, що її одною метою була денационалізація й винищення українців та поступове сполонізування території, лише темпо цієї політики, не міняючи її цілей, зростало в темпі (темперо в темпі! — стиль) так вв. рівномірно прискореного руху. Для прискорення цього темпа вживалося стало старого васобу — ослаблювати відпорність національної групи, творячи внесі час фермент шляхом підторгування тим, що мали вахил до спокою, до „згоди“ в межах „вспульного панства“: раз це був Іль а раз новітній речник угодовщина, що присягався „боронити вспульну ойчизну“. Для цієї публіки мала Польща трошки грошей, трошки... посад посолських і інших і трохи фраз, над якими авчайно ніхто не задумувався! Вистарчало, що поляки п. „політика“ слухали, розгісивши вуха, „домірковувалися“, писали „передовиці“, втягаючи маси в орбіту думання чужими державними категоріями, до року 1940, а тепер сам захованій під таким претензійним псевдонімом автор не в стані за тими фразами, як за димовою завісою, побачити справжньої політики Польщі і всієї надавичайної її послідовності.

Хотіла б ми рівно ж знати, чому автор думає, що проти національної політики євдецького табору ніхто не виступав в браку „мужності”? А може на ній просто погоджувалися, бо чому ж би поляки від своєго становища уважали її не за позитивну програму?

Читаючи стор., напр., 97, не знаємо що думати: чи автор сам має такий хаос у голові, що може писати на початку речі, які гостро суперечать середній й кінцю сторінка, чи хоче викликати у своїх читачів такий розгартіяш? Подібний хаос колись майстерно витворювало в читачів „Діло“ у відношенні до Сходу й Заходу, і замотиличені нам сотні тисяч українців мусіли дорого за те заплатити, що їм лише 1939. рік відкрив — „цу шпет“ правду!

Як видно з поданого вище уривка, не розвязав ще питання: „чи не відповідаючись своїх національно-політичних ідей, — можуть бути меншини вартисним елементом для (чужої) держави“ (ст. III), очевидчими скликаючись до думки, що безперечно можуть. Очевидно, автор не пояснює, що для цього національно-політичною ідеєю була не в першу чергу вдобуття власної держави, а право мати для себе і своїх швагрів і кренів добре посади (словом те, що він закінчив полякам). А для того, щоб читач цього не помітив, він навмисне пропустив у цитованому щойно реченні подане в дужках слово „чужої“, хоча думав про Польщу, отже обов'язаний був його ужити, і тоді думка його стала б очевидним, не замаскованим абсурдом.

Розділ „Сироби поровуїння та їх недача“ слід би характеризувати, парофразуючи Д. Донцова: „Як довго дивувалася дурненька українська Червона Шапочка, помічаючи у польської бабусі то вовчий хвіст, то вовчі вуха, то вовчі ауби“. Автор мав на увазі „принагідно“ глорифікувати УНДО, а тому, що це тепер, після увадку Польщі, завдання не легке, то він почав з застереженням в справі найважливішій, а саме — чи можливе польсько-українське поровуїння; на ст. 119 він заявляє: „залишаємо на боці питання, чи це взагалі можливе і чи розвязака такої проблеми не є квадратурою кола“.

Я думаю, що істотна ріжниця, напр., між мірошником, що меле зерно та кретином, що меле пісок, щоб з твої муки пекти хліб, власне в тому полягає, що цей останній „залишив на боці питання, чи взагалі можливо“ з такої „муки“ пекти хліб!

Бож повинен тут бути знати автор, що: 1) погодити інтереси такої меншини, як, напр., жиди, італійці в Парижі чи греки в Україні, чи українці в Канаді з інтересами держави завжди можна і 2) погодити інтереси такої „меншини“, яка в меншиною лише у відношенні до держави, що її забрала разом з частиною території (а решта території тягнеться за штучним кордоном) без повної денационалізації твої меншини, а на початку без зрешення твою меншиною й національних ідеалів та перетворення й просто в наїзд в „регіональними“ особливостями — не можливо.

Не зашкодило б знати цю просту річ і тим захваливаним „представникам українського громадянства“, про яких так розписується автор на кількох сторінках.

Звичайно, „Червона Шапочка“ все була „васкочена і дивувалась щиро, що бабуся мав довгого воячого хвоста, і було так, починаючи від 19 року, коли „далньозорий“ політик в того самого „Цла“ — Панейко, всуше реч остереженням загально-української делегації прийняв запрошення поляків взяти участь у обговоренні автономного статуту для Сх. Галичини, якот тоді ще ніхто не привнав був полякам! Дальше Панейко „дивувався“ пошо його кликали, коли на жадні його міркування ніхто не звертав ніякої уваги. Пізніше Панейко „почав пропускати“, що полякам ходило „тільки про навчання вражіння, що українці добровільно вгодилися на приєднання і взяли участь в обговоренні умов співжиття“.

Очевидчими, р. 1940 п. Політик на ст. 121 робить і курсивом подає СВОЕ відкриття, що полякам заложало „Ільви на ветвівсні вражіння, що в заморення, щоб використати його для інших цілей внутрішньої та закордонної політики.

На кількох сторінках розказує автор, як приходили до таких самих „надзвичайних висновків“ за порядком пос. А. Васильчук (презавши попереду факт

польської державності), В. Бачинський, М. Галущинський, УНДО і т. д. Описує автор в очевидною симпатією до всіх цих „Червоних Шапочок“, що лише зовсім, як справжні політики, вміла одержувати посолські ділти, але все „не вміли“ пішнати новка; описує заяви їхньої лояльності до „бабусі“ і відмічає трагічні переживання цих „великих мужів“, що „гірко жалувались на безпосередніх спричинників своєї трагедії (ст. 125).

Ми можемо також „жалуватися“, що автор не додав, хоча б для повноти малюнку, останніх льокайських зачв вірності Польщі та побрякувань шаблею Рида Сміглого, роблених в імені українського народу беа всякої вгоди його на це!

Не думайте, що тими „безпосередніми спричинниками“ були поляки взагалі — бороня Боже! Адже ж ще в Руданського казала стара баба „ніхто того не відає, де по смерти буде“ й свічку приліпила не лише сяятому, але й чортові, отже, чи мав би буті наш автор менш передбачливий?

Він і про М. Косцялковського вгадав на ст. 127, як про „людану поміркованих поглядів і в національних справах толерантну“ (мовляв, а такою людиною завжди поговоряти слід) і про Тугута, і про Бортля, і про гр. Дунін-Борковського!

Правда, посли УНДО, трактуючи інтереси нації так, як Котляревський справу крівактва (у цеклі сиділа пани за те, що „людям льготи не давали“), хоча й побачили, що їх і 1936 р. знову „пошли в дурні“, все ж, надіючися, що, як вони діставатимуть посолські платні, то, „може, народові стане легче“ (ст. 128), знову пішають українську націю до польського хліща.

Коротко: бачить дурна „Червона Шапочка“ вовчі зуби у бабусі, — а, зрештою, дамо їй самій слово:

„Не вважаючи на всі факти та вірючи таки в добру волю уряду (польського) Укр. Парл. Репрезент. голосувала за бюджетом та склала заяву готовності лояльно співпрацювати з „державними чинниками“ (ст. 128), очевидчаки в... поборюванні українського націоналізму.

Очевидчаки, ш. Політик описує і про побачення „у малій приватній харчівні Львова“, на які в майбутньому мав завітати навіть „сам“ генерал Скварчінський, голова ОЗОН-у, і додав а жалем, що це було вже влітку 1939 року, отже „не було вже коли“... (ст. 195).

Наступний розділ, присвячений німецькій меншині у Польщі, досить блідий і не до речі порівнюється з політикою німецької меншини в політикою УНД-а, яко цілком подібні. Автор забув істотну різницю: за німцями стояла Німецька Держава — отже, німецька меншина не мала обов'язку, а може наніть і права висувати на власну руку питання державної привалежності; за українцями не стояла жадна держава і обов'язок боротися за власну державність лежав на тих, хто себе любив вважати „українським Пемонтом“! Отже, політика німців у Польщі була мудра, чого не можна скавати про політику УНДО.

Використавши нагоду (роаділ про інші меншини), автор „Прячий упадку“ відповідними епітетами, занадто докладними цитатами звичайно в поляка анти-семіта, саме тими, що мали би показати, як постраждала б Польща в разі висилки всіх юдеїв, та знаками охлику у відповідних місцях виявив не лише все своє недоволення з противідівської політики поляків, але й замасковане співчуття до цієї нації, що завжди експлуатувала українців, завжди виступала проти українських національних домагань, націоновуючи навіть польський уряд!

По тому всьому що нагородив нас автор приблизно сотнею сторінок (до ст. 252) дрібничових і не-полякові нецікавих „інформацій“ про Польщу, не виключаючи й т. зв. „скандальної хроніки“, що особливо смакує журналістам певного типу.

Останні сторінки — опис подій недавньої війни, типова газетна хроніка і, як така, має чи не найбільшу вартість; в кожному разі не є шкідлива.

З ілюстрацій цільх 85 — це багата галерея польських діячів, яких, очевидно солідаризуючись з автором, популяризує видавництво, і лише 17 ілюстрацій пов'язані з українським життям.

На останній сторінці автор висловлює надію, що, може, „й українці нав-

чаться чогось з історії трагічних помилок Польщі" — думаю не завадило б по-
дати і скорочений чого саме мали би навчитися, що автор цього не зробив, то
зробимо це за нього. Отже можна навчитися в книжці:

- 1) надзвичайної політичної безпринципності, безхребетності й словесного
крутійства, сполученого з політичною малограмотністю;
- 2) суті айнштайнського трактування всіх підставових вирядних засад, яко
... зглядних;
- 3) польської історії та думання польськими категоріями;
- 4) розуміння української справи, як меншинної, внутрішньо польської;
- 5) угодовського підходу до всіх справ і взагалі угодовства й пошані до
угодовців і мінімалістів;

Нащо видрукувано цю книжку?

І. М.

Хроніка

— Українське Видавництво „Пробоем“ в Празі випустило як 6 чис.
„Книгозбірні Пробоем“ збірку поезій
Михайла Даченка „Вони прийдуть“,
як чис. 9. вийшла збірка сонетів
Андрія Гарасевича п. а. „Сонети“
в окладинкою проф. Р. Лісовського.

— Як 10 число тієї ж бібліотеки
вийшла поема з недавньо-минулого
„Огаман Крук“ Федора Дудка з об-
гортою й ілюстраціями М. Михале-
вича.

— Готується в Празі до друку ряд
нових дитячих віршованіх казок О.
Олесья в кольоровими ілюстраціями
Галини Мавзени.

— В-во „Колос“ (Прага) перевидає
роман „Чотири шаблі“ Юрія Янов-
ського.

— В 70-ліття народження Лесі У-
країнки воянилися в друку накладом
„Українського В-ва“ (Країні): „Ви-
брани поезії“ Лесі Українки, „За духа-
ници“ (Леся Українка — „життя й
творчість“), „Похід Лесі Українці“
(матеріали до влаштування свята, — ін-
сценізації, реферати).

Твори Івана Франка видає т. зв.
Академія Наук Західної України
(давн. Наукове Товариство ім. Шев-
ченка у Львові) у 25-ох томах. У досі
вищуваних томах, м. і. надруковано
незакінчений тираж „Історія бочин со-
ли“ та ще недруковані досі частини
в „Галицьких образках“.

У Львові вийшов літературний збір-
ник в честь Івана Франка, в якому,
м. і. вміщені досі недруковані твори
Франка „Гуцульський король“ та ю-
нацька драма „Осада корабля“. Крім
того в збірнику надруковані сочинення
поетового сина — Тараса Франка та

історично-літературні розповідки Воло-
димира Дорошенка, проф. Василя Шу-
рата й М. Возняка.

У першому томі нового т. зв. пов-
ного зібрання творів Т. Шевченка
у 10-ти томах видання Інституту у-
країнської літератури ім. Т. Г. Шев-
ченка при „Академії Наук УРСР“
(вийшов р. 1939) оговорено, що I II
томи цього „академічного видання“
творів Т. Г. Шевченка виходять під
загальну редакцію проф. Б. Яку-
бовського. Перевірку й редакцію ос-
новного тексту перевели М. Геппен-
ер, М. Грудницька, Ф. Коваль; пе-
ревірку й редакцію варіантів — О.
Назаренський; редакцію приміток —
Д. Копиця; літературну редакцію —
Ф. Гавриш. Підготовку основного тек-
сту інших редакцій варіантів та при-
міток перевели М. Берштейн, Б. Зда-
неніч, Д. Косарик, Г. Паламарчук, В.
Тарнонський. „Повне академічне видання“
творів Т. Шевченка відійснюється
від загальним керівництвом ре-
дакційної колегії в складі: О. Білець-
кого, М. Геппенера, Д. Копиці, О.
Корнійчука, проф. С. Мислона, проф.
О. Попова, Ф. Редька, М. Рильського
й П. Тичини.

„Державне літературне в-во УРСР“
випустило в одному томі вибрані драми
Корнійчука (Загубель ескадри, Платон
Кречет, Правда, Богдан Хмельниць-
кий). Вступна стаття — Є. Старинкевича,
ілюстрації в барвах — Резыченка.
У цьому ж в-ві вийшла повість В. Ку-
чера „Кармелюк“ з дереворитами О.
Рубана.

У Флоренції накладом видавництва
Валлекі вийшов за редакцією профе-
сора Луїджі Сальвіні вибір зі сучас-
них українських прозайців в італій-

ських перекладах. Зміст вибору силається в перекладу уривків з „Чотирьох шабель“ та „Подвійного кола“ Юрія Яновського; „Васильки“ Ольги Кобилянської; „Вона — Земля“ та „Син“ Василя Стефаніка, Черемшинової „Тугв“; новелі Петра Панча „Віtronогі дні“; Миколи Хвильового „Іван Іванович“ та „Я“ (Романтика); Грицька Косинки „Десять“ та „Темна ніч“; Валеріяна Підмогильного „Іван Босий“; Олексія Кундаїча „Романтична вилазка“; Дмитра Борзяка „Канток“; Уласа Самчука „Зерно“ (уривок з „Марії“) та Юрія Липи „Рубан“. Більшість перекладів виконав сам редактор цього видання, видатний сучасний італійський славіст Л. Сальвіні, Марія Гріненко та Ніколіно Фаріна. Історично — літературний вступ написав Л. Сальвіні. Про творчість кожного заступленого у цьому виборі автора подаво досить докладні бібліографічні відомості.

— Німецький переклад „Тарас Бульбі“ Гоголя в обгортку Олафа Гульбрансона з'явився р. 1940. в Мінхені вкладом Georg Miller Verlag.

— У першому вищіті чеського католицького місячника „Rad“ за р. 1940. надруковано переклад оповідання Наталени Королевої „Лік“.

— Державне видавництво „Художественная Литература“ (Москва) а надаю традиціяліття літературної діяльності Максима Рильського видало р. 1940. чималу збірку московських перекладів вибраних віршів цього автора: „Избранное“ (з портретом соленізанта), за загальною редакцією Бориса Тургайова та з вступною статтею Александра Дейча.

Виbrane твори Івана Франка вийшли в 3-х томах у Тіфлісі в перекладі на грузинську мову.

В одинадцятому томі московської „Літературної Енциклопедії“ уміщено статтю Е. Кирилюка про Лесю Українку, статтю Л. Подгайного про Павла Тичину, ряд статті про українську літературу: „Українська народна поезія“ О. Білецького; „Українська література до кінця XVIII. віку“ О. Білецького, де автор, дуже дипломатично оминувши XI—XIV. століття, вовсідина свою увагу на літературі XVI—XVIII. століття; „Українська література першої половини XIX. ст.“ Е. Кирилюка та цього самого автора „Укр. література 60—90-их років XIX. ст.“ і, нарешті, дві статті Л. Підгай-

ного — „Література кінця XIX. — початку XX. віку“ та „Українська соціетська література“. Стаття про українську мову підписана ініціалами Н. Г. та В. Б.

В позійному числі за липень-серпень 1940. р. московського журналу „Красная Нева“ по перекладі жидівських казок на московську мову, по статтях про вибір перекладів з азарбайджанської поезії та про творчість білоруського поета Януба Коласа, аналізують статтю-рецензію Тарсиса на антологію московських перекладів з сучасної української поезії, видану в Москві ще р. 1939. п. н. „Поэзия Советской Украины“. В цьому виборі уміщено переклади в творів Тичини, Рильського, Сосюри, Усенка, Первомайського, Голованівського та Башана (поети 20-х років), Фоміна, Крижанівського, І. Гончаренка, І. Муратова, Виргані та Малишка (поети 30-х років). Усього разом лише 13 авторів.

У московському журналі „Знамя“ кн. I за 1940. р. уміщено статтю Г. Ненадкевича: „І. Франко та західно-українська література“.

* *

— В. Ступницький, відомий автор народних (українських) пісень, обробив дві українські народні пісні, що він він записав на Сумщині: „Батько добрий“ та „Ой кум до куми залишився“, для мішаного хору.

— М. Скорульський, який свого часу написав балет „Лісова пісня“ за Лесю Українкою, скомпонував на текст цеї самої письменниці (з циклу „Кримські нідгуки“) романс для середнього голосу з фортепіаном: „Мрія“.

— О. Костенко написав струнний квартет (в 4-х частин), користуючись українською народною мелодикою.

* *

Комітет відновлення Холмського Собору оголосив збір пожертва на необхідні праці по відновленню святині на Замковій горі короля Данила. Передбачається цілий ряд праць: перевірка собору і давнині, поліхромія, іконостас, придбання образів, відновлення домової Архангелівської церкви, упорядкування гробниць під собором, цвинтаря та цілої Данилової гори. У відоші читаємо: „Памятаймо, що Холмський собор — це є не тільки сучасна релігійна свята, але й

велика пам'ятка нашої старовини, свідком нашої славної минувшини й доказом нашої високої культури... Через те ми мусимо гідно вернути Соборові його колишню велич і красу*.

Проф. В. Обремський, інж.-архітектор помер у Києві дnia 8. листопада 1940. р. Від 1900. р. В. Обремський працював як професор вищих шкіл у Києві. Брав участь у будові Політехнічного Інституту у Києві, де був професором, та інш. будовах на Київщині і Чернігівщині.

В адміністративному центрі Північної Буковини — м. Чернівцях устійовано „оргкомітет Спілки радянських архітекторів УРСР“. „Правління спілки“ затвердило „оргкомітет“ в складі: Ф. С. Коширова, І. С. Жуковський, Апенцелер, Іванов і Мануйлов...

*

— Українське видавництво (Краків) випускає книгу проф. Володимира Січинського: „Знак, прапор і картографія України“ та книгу того самого автора про місто Перемишль (історія міста, пам'ятники).

— Вийшли окремими відбітками з третього тому „Карпатика“ праця проф. І. Панькевича про першого збирача українських народних пропонідок „Збірка українських народних пропонідок Івана Югасевича (Карпатська Україна) в року 1809.“ та про „Покрайні“ записі в церковних книгах Карпатської України“ (частина третя).

— В органі правзького лінгвістичного гуртка „Slovo a slovesnost“ (ч. I за р. 1940.) уміщено статтю І. Вашіца: „Слов'янська літургія на ново освітлена київськими листками“.

— Чергова книжка братиславського часопису „Лінгвістика Словака“ містить велику рецензію І. Панькевича на працю дра Ярослава Рудницького про географічні назви Бойківщини.

— В мюнхенському журналі „Südost Forschungen“, кн. 2—3 за р. 1940. проф. Дмитро Чижевський докладно обговорює працю проф. Огієнка „Повстання авбуки і літературної мови у слов'ян“.

— Берлінський католицький часопис „Цайт ім Кверштіт“ у кнізі 2 за цього року умістив велику статтю п. н. „Більша Мадарщина“, в якій доказано агаду про українців на Закарпатті.

— У збірнику на пошану проф. Едуарда Айхмана (Мінхен, 1940.) авансований історик церкви проф. Едуард Вінтер умістив статтю про боротьбу митрополита Рутського проти латинізаторства українського церковного обряду на початку XVII. ст.

— У піменському науковому часопису індогерманського мовознавства „Wertzen und Sachen“ (Гайдельберг), р. 1942. уміщена доша рецензія-реферат проф. Дмитра Чижевського на чеську працю Фр. Тіхого про розвиток сучасної письменної мови Карпатської України в докладним азаніченні численних неймовірних двовідповідей цієї праці.

*

— У в-ві „Пробоем“ (Прага) як ч. 16 Народної Бібліотеки „Наступ“ вийшла книга О. Мардена „Воля й успіх“ у перекладі В. Приходька, з обговорюванням.

Українське В-во (Краків) випустило історію України для молоді: „Наша Бувальщина“ (книжка доба) в 30-ма ілюстраціями.

Те саме видавництво готове підручник: „Як влаштувати цьогорічні Шевченківські роковини“ в докладною програмою свята.

— Дня 16. лютого в Ярославі відкрито виставу народного мистецтва.

У березні має відбутися в Кракові відкриття двомісячних курсів українознавства, що їх організує місцева „Просвіта“.

— Вишкільний курс для культурно-освітніх працівників Лемківщини й Післяння має відбутися в Сяноці в дніах від 10-го до 22-го березня 1941 р.

— У селі Заболоття на Підляшші відбудеться в першій половині лютого табор для провідників молоді.

— Курс промідників сільської молоді відбудеться на початку березня в Міннянах Грубешівського повіту.

— У Шанхай (Китай) відбудеться дnia 8. грудня 1940. р. „День української книжки й преси“. Перед відкриттям вистави були прочитані короткі реферати-огляди (Р. Корда-Федорів — Огляд розвитку українського друкованого слова, Длобляко — Українська книжка на службі нації, Др. М. Мілько — Боротьба двох культур на Україні).

Секція Мистців, Письменників та Журналістів УНО в Празі

має на складі:

1. Погруддя вождів та Гол. Отамана С. Петлюри з терракоти, висота 18 см. Ціна за 1 шт. 10 RM.
2. Портрети вождів, Гол. Отамана С. Петлюри, Святослава Хороброго, Поляглих Героїв: З. Коссака, О. Басарабової, Д. Даничишина, В. Біласа. Величина: 35 × 25, 32 × 33 см. Ціна за примірник 1 RM.
3. Шкільні стінні гасла з гарною оздобою. Ціна за 12 штук 2 RM.
4. Листівки: мужів української історії; О. Басарабової; Героїв Городка і Карпатської України; шкільні; фольклорні, великорідні. Ціна за шт. 0.10 RM, за кольорові 0.15 RM.
5. Книжки: О. Ольжич: „Вежі”, ціна 0.60 RM; В. М-к: „Городок Ягайлонський”, ціна 0.50 RM; А. Дад: „Чотири а тисячі” (В дворіччя Березня Карп. України) в ілюстр. Ціна 0.50 RM; О. Лашенко: „Культурне життя на Україні” (відб. в кал. „Сурми”), ціна 0.60 RM; „Оформлення домівок” (відб. в кал. „Сурми”), ціна 0.60 RM; Збірник Українського Наукового Інституту в Америці. Ціна 5 — RM.
6. Нотодруки: „Ой гордопищний пангосподарю”, вибір колядок і щедрівок, ціна 1 — RM; „Ой, Див, Ладо”, вибір веснянок. Ціна 1 — RM.
7. Інші видання. На бажання висилаються каталоги.

Книгарням і кольпортерам дається опуст.

Замовлення в Німеччині й Протектораті
адресувати:

UNO, Praha III, Josefská 2/II, Protektorat,
в допискою: „Бібл”.

Гроші пересилати: в Протектораті
та Німеччині на вищеподану адресу, або
запечетинами складаннями.

Замовлення в Генерал-Губернаторстві ад-
ресувати:

Naaptpostamt, Krakau, Fach 221.
а гроші пересилати:

Urainbank, Krakau, Gertrudestr. 12/II.
в допискою „Виховна Бібліотека”, Кonto
ч. 121, або складаннями Українбанку в тію
же допискою.

УКРАЇНЦІ!

Передплачуйте,
читайте,
поширяйте

видання Українського Видавництва

„ПРОБОЄМ“

I. тижневик: Український націоналістичний часопис „НАСТУП“, що приносить вісті від всіх Українських Земель та інформує про життя українців цілого світу і про світову політику. Передплата 100—К (12—RM) річно.

II. двотижневики: „НАЦІОНАЛІСТ“, часопис україносадистської, виходить двотижнево від жовтня 1940.
„ТЕХНІК“, часопис технічного вимірювання, виходить двотижнево від листопаду 1940.

III. місячник: Український журнал „ПРОБОЄМ“, місячник культури, сусільсько-громадського життя, мистецтва та літератури. Передплата 100—К (12—RM) річно.

IV. квартальник: „КНИГОЗВІРНЯ ПРОБОЄМ“, в якій виходять найкращі твори наших письменників і поетів.

V. видання: „САМООСВІТНЯ БІБЛІОТЕКА“ приносить книжки й підручники, що допоможуть Вам проглябити Ваше знання.

„НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА НАСТУП“, в якій виходять популярні книжки й брошюри на різні теми.
БІБЛІОТЕКА „ВІДВАГА“ випускає книжки для молоді і концепції.

„ДІТОЧИЙ СВІТ“ — бібліотека для українських діточок.

ЛІСТІВКИ І ГАСЛА, що надаються для оздоблення Народних домів, читалень, канцелярій та помешкань. Ціни листівок і гасел точіше на стор. „Наступ“.

Гроші висилайте виключно нашими чеками: Число конта Поштової Шадниці в Празі: „ПРОБОЄМ“ 201.699, або „НАСТУП“ 9.028, в Німеччині: Postscheckkonto Nr. 122.124, Berlin, Zeitschrift „NASTUP“ in Prag; в Інг. Губернії: R. Sch. A. Warschau Nr. 10.020. „Nastup“ Zeitschrift in Prag; в Словаччині: Poštová Sporitelňa v Bratislave č. 5835 Časopis „Nastup“ v Prahe.

Замовлення слати на адресу:

„PROBOJEM“, Praha XIV-65, pošt. schr. 3.